
KÜRELEŞME VE DEMOKRASİ: EVRENSEL BİR BAĞINTI ARAYIŞI ÜZERİNE NOTLAR

Gökhan BACIK *

Giriş: Bir Bağntı Arayışı

Küreselleşme¹ ve demokrasi arasında olumlu ya da olumsuz ama mutlaka bir *bağntının* olacağı düşüncesi neredeyse ilgili yazını tamamen etkisi altına almış durumdadır. Doğal olarak küreselleşme ve demokrasi gibi iki büyük anlam kümesine işaret eden olgular arasında kaçınılmaz olarak türlü *ilişkiler* vardır. Kimi örneklerde küreselleşme belirli demokratik uygulamaları güçlendiriyor olabilirken bazı başka yerlerde küresel ekonomik güçler demokratik yollarla seçilmiş yöneticileri püskürtmektedir. Böyle farklı durumlardan yola çıkarak küreselleşme ve demokrasi arasında türlü ilişkilerin var olabileceğini söylemek mümkün görünmektedir. Ancak evrensel bir bağntının olduğunu iddia etmek genel geçer ve farklı iki süreç arasında yapısal zorunluluğa dayanan ve her zaman aynı sonuçları üreten özel bir ilişkinin olduğunu kabul etmektir. Sözelimi pek çok kişinin iddia ettiği gibi küreselleşmenin demokrasiyi güçlendirdiğini söylemek böyle bir

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ İngilizce *globalization* kelimesinin karşılığı Türk Dil Kurumunca da küreselleşmedir. Ancak TDK *globalleşme* kelimesini de kabul etmektedir.

bağıntının varlığını ifade etmektir. Yahut tam tersi olarak küreselleşmenin türlü finansal yollar ve araçlarla yerel aktörleri zayıflattığını iddia etmek de onun demokrasi karşıtı bir süreci tetiklediğini iddia etmektir. Dolayısı ile hemen burada bu çalışmanın konusunu yöntemsel olarak daraltmak gerekmektedir.

Kaçınılmaz olarak küreselleşme ve demokrasi arasında türlü ilişkiler vardır. Ancak temel soru şudur: *Küreselleşme ve demokrasi arasında bir bağıntı var mıdır?* Bağıntı esasen istatistik bilimine ait bir araştırma metodudur. Kısaca bağıntı iki değişken arasındaki ilişkiyi ifade eden rakamsal bir değerden oluşmaktadır. Küreselleşme ve demokrasi arasında olumlu ya da olumsuz bir bağıntının olduğunu iddia etmek yöntemsel olarak bazı diğer görevleri mecburi kılar. Öncelikle iki olgunun matematiksel değişkenler olarak tanımlanması ve belirli konular üzerinden aralarındaki rakamsal ilişki ortaya konması gerekir. Sözelimi küreselleşmeyi yabancı sermaye olarak tanımlayarak bir araştırma bu olay merkezli bazı sonuçlar ve bağıntılar verecektir. Görüldüğü gibi küreselleşme-demokrasi bağlamında küresel güvenilirliği olan bir bağıntı arayışı son derece karmaşık bir araştırmayı zorunlu kılmaktadır. Bütün bunların yanında bir bağıntının nasıl yorumlanacağı da ayrı bir konudur. Araştırma sonucu elde edeceğimiz matematiksel resmin son tahlilde yorumlanması kaçınılmazdır ve bu yorumun hangi ölçülere göre yapılacağı da bir anlamda keyfi bir durumdur.

Çalışmanın başlığında da ifade edildiği gibi, burada böyle bir bağıntı üzerine tartışma yapılacaktır. Şüphesiz, biraz önce ifade edildiği gibi küreselleşme ve demokrasi gibi iki kapsamlı süreç hakkında bir bağıntının doğası üzerine nasıl çalışılacağı da ayrı bir sorundur. Çünkü kuramsal olarak böyle bir bağıntının örneklemini bütün dünyadır. Böyle büyük bir alanda hangi değişkenler ve yöntemsel sorunlar merkeze alınarak çalışma yapılacağı da ayrı bir konudur. Küreselleşme ve demokrasi arasında bir bağıntı olup olmadığını ele alan pek çok araştırmacı değişik değişkenler üzerine çalışmıştır. Temelde demokrasi ve küreselleşme arasında bir bağıntıyı ele alacak kişi bir kaç temel konuyu önce açıklığa kavuşturmalıdır:

- i) Küreselleşmeden ifade edilen nedir?
- ii) Demokrasiden ifade edilen nedir?
- iii) Bu iki kavram arasında hangi değişkenlere göre ölçüm yapılacaktır?
- iv) Hangi örnek olaylar ele alınacaktır?

Küreselleşmenin demokrasi üzerinde etkisi üzerinde çalışan kimi yazarlar, yukarıdaki sorulara farklı cevaplar vermiştir. Mesela Quinn, 80 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde bir çalışma yapmıştır. Quinn'e göre temel ölçüt bir ülkenin ekonomik yapısının şeffaflığıdır. Halbuki aynı sorunsal üzerine çalışan Groffman ve Gray ise ele aldıkları 31 ülkenin kaç yıldır otoriter yöntemlerle yönetildiği bilgisini merkeze almışlardır (Eichengreen ve Leblang 2007: 17). Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak altı çizilmesi gereken asıl soru şudur: Gerçekten de demokrasi ve küreselleşme arasında bir evrensel bağıntı var mıdır? Bugüne kadar yapılan çeşitli araştırmalar farklı örnekler düzeyinde üç sonuç vermektedir: i) Olumlu bir bağıntı vardır (küreselleşme demokrasiyi güçlendirir), ii) Olumsuz bir bağıntı vardır (küreselleşme demokrasiyi zayıflar), iii) Farklı sonuçlar dikkate alınarak bir bağıntının olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Ne var ki, pek çok diğer kavramlarla ilgili olduğu gibi küreselleşme siyasal ve ideolojik tercihi yansıtan bir kelime olduğu için pek çok kişi böyle bir bağıntıyı peşinen kabul etmiştir. Gelişmekte olan ülkede baskıcı hükümetin ya da resmi ideolojinin altında ezilen aydın için "küreselleşme tabii ki demokrasi demektir". Ancak sonu gelmeyen özelleştirmelerin bir parçası olarak işini kaybeden bir işçi yahut eski itibarını geri isteyen orta sınıf bir memur için de "küreselleşme sadece demokrasiyi değil bütün yerel değerleri öldürmektedir". Burada bir bağıntının olup olmadığına bakılıp bakılmaksızın bireyler karar verir. Bir bakıma hakkında olumlu ya da olumsuz düşündüklerine bakılmaksızın ilgili aktörlerin pek çoğu küreselleşme üzerinden demokrasiye ulaşan genel geçer bir bağıntının olduğunu peşinen kabul etmiştir. Bu nasıl açıklanabilir? *Bir kere* küreselleşme her düzeydeki aktöre açıklayıcı gelmektedir. Küreselleşmeyi söylemleştirmek için yüksek bir dil kullanmaya ihtiyaç yoktur. İşçiler, ev kadınları, yerel politikacılar, alt düzey sendika yöneticileri velhasıl hemen herkes küreselleşmeden bir şeyler anlar ve onu yorumlar. Böylece küreselleşme aşırı derece gündelik dilin parçası haline gelmiş bir olgu olarak bir inanç kümesinin motifi haline gelir. *İkinci olarak* insanlar dünyada cari olarak süregelen güç ilişkilerinin dışında bir sürecin bağımsız olarak var olabileceğine inanmazlar. Daha açık ifade ile küreselleşme de dahil olmak üzere "her şey" içinde yaşadığımız ve ezenlerin, ezilenlerin, güçlülerin, güçsüzlerin, Batılıların, Batılı-olmayanların meydana getirdiği sistemin genel koridorlarında şekillenmektedir. Nitekim bu inancın doğal sonucu olan indirgemeci yaklaşımları her alanda görmek

mümkündür. Yükselen bir siyasal partiyi hemen küresel güçlerin maşası olarak görmek yahut İstanbul'un varoşlarında anket yapan ve varoşlarda yaşayan insanların daha çok demokrasi istediğini bulduklarını söyleyen bir iki üniversite hocasını "Soros'un adamları" olarak görmek burada bahsedilen indirgemeci yaklaşımın müşahhas örnekleridir.² Halbuki ne kadar kuşatıcı olursa olsun sistem düzeyindeki cari güç ilişkilerinden bağımsız halde türlü olgular meydana çıkabilir. Bu bağlamda, savunular yahut karşı olanlara bakılmaksızın küreselleşme hazır bir açıklayıcı doktrin olarak düşünce yeteneğini sınırlandırır. Küreselleşme merkezli basit nedenselliklerle örülü cümleler ortalığı kaplamıştır. *Son olarak*, insanlara bir bağıntının olduğuna inanmak rahatlık verir. Mutlaka bir bağıntının olmadığı değişik durumlara göre belirsiz bir ilişkinin olduğuna inanmak daha huzursuzluk vericidir. İnsanlar doğal olarak mevki tutmak, tavır almak isterler. Bunun belirgin özelliği bir şeyin iyi mi kötü mü olduğunu keşfetmek saplantısıdır. *Küreselleşme iyi midir, kötü müdür?* Aslında evrensel bir bağıntının olduğunu ispatlamak böylece ifade edilmiş basit bir sorunun cevabını aramak gibidir.

Özcülük Sorunu

Öte yandan küreselleşme ve demokrasi arasında kurulmak istenen özel ilişki (ki bu farklı kişilere göre değişiktir) başka önceki örneklerde de tartışılmıştır. Mesela İslam ve demokrasi arasında nasıl bir özel ilişkinin olduğu ilgili yazında süregelen bir tartışmadır. Aslında bu tür tartışmalarda öğrenilmek istenen basittir. İslam demokrasiyi savunur mu yoksa karşı mıdır? İşte küreselleşme ve demokrasi arasındaki bağıntı üzerine tartışma tam olarak İslam ve demokrasi arasındaki tartışmaya benzemektedir. Nitekim bazı düşünürler Ortadoğu toplumlarında demokrasi eksikliğini İslam dini ile ilintilendirerek açıklamaktadırlar. Farklı sosyal olgular arasında keskin bağıntıların olduğunu iddia edenlere genel olarak özcü (*essentialist*) demek yaygın bir durumdur (Kazemzadeh 1998: 53). İslam'ın koşullardan bağımsız olarak muhakkak demokrasi karşıtı olacağını (ya da tam tersini) iddia etmek böyle bir özcü duruma işaret eder. Özcülük kuramsal olarak olguların/ şeylerin değişmez bazı özellikleri olduğunu ve bunların her durum ve şartta faal olduğunu kabul etmektir. Küreselleşme ve demokrasi tartışmasında pek çok özcü yazar etkili roller almaktadır. Özellikle politik ve ideolojik nedenlerle küreselleşmenin yanında yahut karşısında mevki tutmuş

² Burada söz konusu olan esasen bir tür *genelleştirme safsatasıdır*. (A dicto secundum quid ad dictum simpliciter).

kişiler son derece keskin özcü önermelere sahiptirler. Mesela kimileri için küreselleşme bir doğal durumdur ve ona karşı çıkmak *tarihin ruhu* ile çatışmaktır. Karşıtlar içinse küreselleşme yeni bir sömürgecilik durumudur.

Buraya kadar yapılan tartışmalar, küreselleşme ve demokrasi arasındaki bağıntı üzerine daha ayrıntılı bir yöntemsel çerçevenin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü küreselleşme ve demokrasi tartışmasında mutlaka dikkate alınması gerekli bazı yöntemsel noktaları özetlemektedir.

Birinci Nokta: Nominalizmi Reddetmek

Pek çok kişi bütün dünyada aynı sürecin benzer sonuçları doğurarak tecelli ettiğini düşünmektedir. Dünya küçülmüştür, ulaşım şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde insanları yakınlaştırmıştır. Geçmişte aylarca süren bir zamanla gidilebilen yerlere bugün bir kaç saatte ulaşmak mümkündür. Ancak bütün bu benzersiz gelişmelere rağmen dünyada güçlü farklı ve hatta zıt süreçler devam etmektedir. Örneğin Batı Avrupa'da ulus devleti dönüştüren ulus-ötesi (*transnational*) oluşumlar güçlüdür. Avrupa Birliği örneğinde ulusal para birimleri, ulusal sınırlar değişik ölçülerde ortadan kalkmakta veya aşınmaktadır. Ancak Orta Asya'da bunun en azından bazı açılardan tam tersi söz konusudur. Ulus-ötesi bir ideolojik yapı olan SSCB'den ayrılan pek çok yeni bağımsız ülke sert uluslaşma, ulus-devlet oluşturma süreci içindedir. Dolayısı ile bütün dünyayı içeren büyük önermeler yanıltıcı olabilir.

C. Wright Mills, *Sosyolojik Tahayyül* olarak Türkçe'ye çevrilebilecek önemli eserinde büyük (kendi ifadesiyle "yapısal") önermelerin eleştirisini yapmaktadır. Mills'e göre yapısalcı söylem sentaks üzerine o kadar yoğunlaşmıştır ki, bu arada semantiği ihmal etmektedir (Mills 2000: 34). Bu yukarıdan ve "kuralcı" bakış açısı gözleme dayanmaz; daha ziyade tarihsel ve yapısal çerçevelere atıfta bulunur. Bir anlamda yukarıda bahsedilen "evrenseller" ışığında olaylar ele alınır. Mills'e göre böyle bir durum bir kere "keyfidir" (*arbitrary*), dahası bizim bir konuyu anlamamıza yardımcı olmaz. Bu öyle bir noktaya varır ki, bir zaman sonra var olduğu düşünülen "yapılar" kişilik dahi kazanır. Mills, böyle yapıların olup olmadığını tartışmanın yanında şu eleştiriyi de yapar: Bunlar son derece "saf modellerdir." Halbuki önerme düzeyinde ideal olan bu yapılara tam olarak uyan bir vakıa yoktur.

Yapısalcı yaklaşım iki temel açmazı tekrar eder: i) Zihni her örnekte tekrar eden büyük yapısal durumlar/nedensellikler olduğuna ikna etmek, ii) zihni aktörün doğasından koparıp yapının büyümesine teslim etmek. Küreselleşme üzerinden siyasal ve ideolojik kavga verilmektedir. İdeolojiler (bir ölçüde dinler de) daha çok büyük önermeler içeren yapısalcı anlam kümelerine işaret eder. Dolayısı ile küreselleşme üzerinde yapılan tartışmalar bir ölçüde siyasal kavgalar yüzünden yapısal bir çerçeveye çekilmektedir. Böylece nesne hemen kategorize edilmekte büyük yapıların içinde yeniden anlamlandırılmaktadır. Halbuki aktörün (birey, hükümet, mahalle, devlet...) hayalleri, hayal kurma yeteneği ve kendi ontolojik varlığı son tahlilde yapıdan bağımsızdır. Aktör ve yapı arasında muhakkak büyük bir "ilişki" vardır ama bu aktörün *zorunlu* olarak varlığı (ontolojisi) karşısında nihayette *ikincildir/itibaridir*. Hatta bir adım daha ileri gitmek gerekirse, yapının varlığı bizzat itibaridir. Yapının onu tahayyül eden aktörlerin zihnindeki resimleri dışında varlığı yoktur. Yapısalcı düşüncenin uluslararası ilişkiler bağlamında açmazı –ki bu başka bağlamlarda da gözleniyor- bir anlamda bütün herkesi bağlayan *evrenseller* olduğunu iddia etmesidir. Böylece yapısalcılık, *nominalist* düşüncenin tam karşısındadır. Halbuki sistemdeki bütün aktörleri etkisine alan bir yapının ve ilişkiler ağının (nedenselliğin) olduğunu ispatlamak mümkün değildir. Nominalist karşıtı yaklaşım sistem düzeyinde bazı formların olduğunu kabul eder. Küreselleşme karşıtı, özellikle Marksist yaklaşımlar, çok belirgin anti-nominalist önermeler etrafında kurgulanmıştır. Immanuel Wallerstein, yapısalcı yaklaşımın önemli bir ismi olarak pek çok kişiyi halen etkilemektedir. Wallerstein'ın yapısalcı söyleminin temel unsurlarını teşkil eden dünya-sistemi (*world system*), dünya ekonomisi (*world economy*) gibi pek çok kavram yaygınlaşmıştır (Wallerstein 1979: 66). Kuramsal olarak yapısalcı bir yaklaşım ile Wallerstein'e bakarak dünyanın hemen her hangi bir yerinde karşılaştığımız bir durumu açıklamak mümkündür. Ancak burada elimizdeki yöntemin açıklama yeteneğini sorgulamak gerekiyor. Anti-nominalist yaklaşımlarının doğası gereği yapısalcılar özellikle *sınır* kavramını eleştirmekte, sınırları aşan büyük yapıların altını çizmektedir. Böylece sınırlarla ayrılmamış büyük bir faal yapının olduğunu kabul ederek her bir parçanın ona göre açıklanması kolaylaşmaktadır.

Yine benzer biçimde özellikle İslam dinini bir şekilde referans alarak politik söylem geliştiren pek çok düşünür de yapısalcı bir tutum sergilemektedir. Aynı yapısalcı genellemeler, bütün olup bitenleri

açıklayan ilişkiler keşfetme eğilimi İslam-merkezli açıklamalarda son derece içkin veya açık biçimde izlenebilir. Özellikle İslam-merkezli yaklaşımlarda yapısalcı düşüncenin etkinliği -başka nedenler de olmakla birlikte- iki ana başlık altında ele alınabilir: i) *Entelektüel neden*: İslam düşüncesinin eskiden beri anti-nominalist bir istikamet izlemesi. Erken dönemden itibaren Müslüman düşünürlerin Aristocu ve doğal olarak anti-nominalist bir yöntem takip etmesi şüphesiz büyük bir etki bırakmıştır (Leezenberg 2007, 36); ii) *Siyasal neden*: Müslümanlar uzun bir süredir başka aktörler (Batı, sömürgecilik, ABD...) karşısında travmatik bir tecrübe yaşamaktadırlar. Bu tecrübe, savunmacı bir tepki/anlayış meydana getirmiştir. Savunma psikolojisi ile Müslüman zihin karşılaştığı olguyu öncelikle kendisi ve düşmanı/öteki arasında sürüp giden çatışma bağlamında açıklamak istemektedir.

Gerek sol gerek din-merkezli ya da başka kaynaklardan ortaya çıksın, yapısalcı yaklaşımlar büyük kurallar ve yapılar merkezli söylemler geliştirmektedirler. Bunlara göre aktörler ve olaylardan ayrı evrensel bir küme vardır ve o kendisine göre ikincil olan diğer her şeyi belirlemektedir. Ancak *nominalist* yaklaşım, aktörlerin hayal gücü yani zihninden başka bir dayanağa sahip değildir. İkinci olarak büyük ölçekli zıt süreçlerin varlığı yapısalcı yaklaşım açısından açıklanması zor bir durumdur. Zaman zaman bütün sistemin aynı süreç tarafından belirlendiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Örneğin pek çok kimse zamanla modernleşen toplumların dinden uzaklaşacağına inanmıştı. Ne var ki, Batı Avrupa'da doğrulanan bu tez, Kuzey Amerika'da tam tersi bir örnek tarafından çürütülmüştür. Bu açıdan yapısalcı etkilerle ortaya konulan büyük söylemlere şüphe ile bakmakta yarar vardır. Aynı durum küreselleşme ve demokrasi bağlamındaki tartışma için de önem taşımaktadır. Küreselleşme üzerine önermeler ortaya atanlar bütün dünyayı etkisi altına almış bazı süreçlerin varlığını içkin olarak kabul etmektedirler. Halbuki böyle süreçlerin varlığı büyük ölçüde bu aktörlerin zihinsel muhayyilesine dayanmaktadır. Bütün dünyayı/sistemi belirleyen bir süreç/yapı neden var olsun? Sistemi meydana getiren unsurlar arasında belirli bir nedensellik, mutlaka aşkın bir yapının varlığına neden işaret etsin? Böyle bir aşkın süreç/olgu/hakikat olmaksızın aktörler ve nesnelere arasında bir nedensellik neden imkansız olsun?

Küreselleşme karşıtı özellikle Marksizm ve İslam kaynaklı eleştiri esasen yapısal eleştiriden ibarettir. Yapısalcı düşüncenin önemi burada ortaya daha iyi çıkmakta. Hiç şüphesiz, yapısalcı eleştirinin önümüze

koyduğu önemli sonuçlar vardır. Ancak yapısalcı yaklaşım geleneksel doğası gereği küreselleşmeyi de büyük bir form arayışı ile açıklamaya çalışır. Dolayısıyla yapısalcı yaklaşıma göre küreselleşme belirli bir şeydir ve onu değerlerden ayrı bir tartışma içinde anlamak mümkün olmayacaktır.

İkinci Nokta: Nedensellik Konusu

Küreselleşmenin demokrasiyi belirli açılardan güçlendirdiğini/zayıflattığını söylemek belirli nedenselliklere göndermede bulunmayı gerektirir. Ancak öncelikli olarak modern uluslararası sistemin nedenselliği (*teleoloji*) üzerine düşünmek gerekmektedir. Çünkü küreselleşme ve demokrasi arasındaki ilişkiler hakkında konuşanlar bilinçli veya bilinçsiz olarak uluslar arası sistem düzeyindeki nedensellik hakkında konuşmaktadırlar.

İlk olarak, uluslararası düzeyde farklı bir nedensellik söz konusudur. Wendt, bu nedenselliği *constitutive* şeklinde niteler. Bu doğa olaylarında bildiğimiz nedensellikten farklıdır (Wendt 1999: 21). Wendt'e göre bu nedensellik, sözgelimi, doğa olaylarını açıklamakta kullandığımız (*causal*) nedensellikten farklıdır. İkinci nokta, olaylar arasında nedenselliği açıklamaya çalışırken süreçlerin tek boyutlu olmadığı gerçeğidir. Althusser'in *over-determination* kavramı bu açıdan ilginç bir bakış açısı ortaya koyar. Bilindiği gibi bu kavramın kökeninde Freud ve onun rüyalar hakkında ortaya koyduğu nedensellik arama yaklaşımı vardır. Freud'a göre rüyalar karmaşık, anlaşılmaz olmakla birlikte ancak yine de içlerinde bir nedensellik barındırır. Ancak bu nedensellik açık değildir, açıklığa kavuşturulması gereken bir durumdur. Althusserci bakış ise Freud'u bir ölçüde takip etmekle birlikte sosyal olaylara yönelir. Böylece sosyal olaylar fiziksel olayların dışında bir tür rüyayı anımsatan karmaşık ve açıklanması gereken bir nedenselliğe haizdirler. Tıpkı bir rüyanın yorumlanması (tabir edilmesi) gibi sosyal olayların da yorumlanıp açıklığa kavuşturulmaya ihtiyacı vardır.

Şüphesiz uluslararası olaylar rüyalardan farklıdır. Ancak yukarıdaki tartışmadan çıkarılacak bazı sonuçlar vardır: i) Uluslararası sistemde olup bitenler farklı nedenlerin birbirine etkileşimi sonucu karmaşık bir düzlemde gerçekleşiyor olabilir. Eğer durum böyle ise *çelişkiyi* olumlamak gerekir. Çünkü farklı düzeyde birbirine karışan nedenlerin meydana getirdiği durum (*over-determination*) olup bitenleri anlamaya çalışanlar için çelişkili sonuçlar üretebilir. ii) Eğer sistemde olup biten

olaylar böyle karmaşık bir nedensellik içinde cereyan ediyorsa üzerinde önerme geliştirdiğimiz olgu ne kadar büyük ve karmaşık ise indirgemeci sonuçlardan o kadar uzak durmak gerekmektedir. Eğer belirli bir ülkede bir malın fiyatı ve o mala yönelik talep hakkında önermeler geliştireyorsa burada daha keskin cümleler kurulabilir. Ancak küreselleşme, demokratikleşme gibi karmaşık konularda a , b 'yi var etmektedir veya a 'nın varlığı b 'nin varlığını engellemektedir gibi indirgemeci yaklaşımlar yanıltıcı olabilir.

Uluslararası ilişkilerin yukarıda tartışılan farklı nedenselliğinin temelinde sistem düzeyinde kural/nedensellik üretecek bir gücün olmaması yatmaktadır. Nedensellik, nihai olarak bir kural koyucu olduğunu kabul etmektir. Bilimsel kurallar, tanrısal kurallar gibi yaklaşımlar buna işaret eder. Bir bilim adamı için bilimsel kurallar doğanın işleyiş kurallarıdır. İyi bir mümin için Tanrı kuralları koymuştur ve insanlar bunları açıklığa çıkarıp hem mutlu olurlar hem de yaratıcıyı tanırlar. Peki bu geleneksel yaklaşım siyasal olarak neye tekabül eder? Siyasal sistemde kural koyucu/ "tanrı" kimdir? Bu soruyu biraz daha açıklamak için başka sorular vasıtasıyla tartışmamızı devam ettirebiliriz. Bir ülkede insanlar neden bazı kurallara uyarlar? Sözelimi insanlar neden gelir vergisi öderler? Ya da insanlar neden kırmızı ışıktaki dururlar? İlk düzeyde verilecek cevap şöyle olabilir: İnsanlar gelir vergisi öder çünkü ilgili vergi kanunu böyle gerektirmektedir. Ancak eğer insanlar ilgili kanunlar böyle dediği için vergi ödüyorsa burada başka bir soru ortaya çıkar: Neden dünyada kimse Osmanlı yada Sümer vergi kanunlarına göre gelirlerinin bir kısmını vergi olarak ödemez? Osmanlı devleti yahut Sümer devletinin vergi kanunları muhakkak bir yerlerde halen yazılı olduğu halde bireylerin o kanunlara göre vergi verdiğini görmek imkanı yoktur. Bu ikinci düzey bir açıklamaya bizleri ulaştırır: İnsanlar vergi kanunları böyle emrettiği için değil onların arkasında devlet otoritesi böyle emrettiği için vergi öderler. Böylece devlet, bir kural koyucu/nedensellik var edicidir. Bütün "görünen" nedenlerin ötesinde asıl neden odur. İnsanlar devlet olduğu için kırmızı ışıktaki dururlar. Eğer devlet ortadan kalksa birkaç iyi niyetli dışında kimse vergi vermez bir süre sonra kırmızı ışıktaki bile durmaz denilebilir. Kolayca kestirilebileceği gibi buradaki tartışma yöntemsel olarak kökeni Gazali'ye kadar varan ünlü nedensellik tartışmasıdır. Gazali doğa kurallarının açıklayıcılığını reddetmemiş ancak onların belirleyici olmadığını söylemiştir. Tıpkı yukarıdaki devlet benzetmesinde olduğu gibi vergi kanunları bireylerin nasıl vergi verdiğini açıklar ancak o

kanunlar yüzünden vergi veriliyor denilemez. Gazali, doğa olayları açıklamaktadır ancak fail değildirler, tıpkı vergi kanunlarının arkalarındaki devlet gücünü işaret etmesi gibi, Tanrı'ya işaret etmektedirler demektir. Gazali'nin bu yaklaşımının Batı dünyasındaki karşılığı Malebranch'tır. 1638-1715 yılları arası yaşayan Malebranch hemen hemen Gazali'nin önemli bir takipçisidir. Kuralların fail olmadığı yaklaşımı (*occasionalism*) entelektüel olarak güçlü bir miras bırakmıştır.

Buraya kadar olan açıklama bir devletin var olduğu siyasal sistemleri anlamak için yeterlidir. Ancak devlet analojisinden yola çıkarak uluslararası sistem hakkında neler söyleyebiliriz?

Uluslararası sistemde bir dünya devleti yoktur. Dolayısıyla aktörler neden bazı kurallara uyar sorusunun cevabı farklıdır. Ancak burada sorulması gereken soru başkadır: Eğer bir kural koyucu dünya devleti/hükümeti yoksa kuralları/nedenselliği kim belirler? Bu soruya cevap vermeden önce yapılacak ilk çıkarsama şudur: Sistem düzeyinde iç politikada olduğu gibi bir hükümet olmadığı için aynı düzeyde güçlü bir nedensellikten bahsedemeyiz. Vergisini vermeyen her vatandaş cezalandırılırken, uluslararası sistemde başka ülkeyi işgal eden her ülke cezalandırılmaz. Komşusunu öldüren her yurttaş devlet tarafından tutuklanırken, başka ülkenin insanlarını öldüren her devlet mutlaka bir ceza almaz. Dolayısı ile haksız yere bir insan öldüren kişinin durumunu açıklamak iç politikada kolayken, uluslararası ilişkilerde bunun ne tür sonuçlara yol açacağını açıklamak/kestirmek daha zordur. İç politik alanın keskin nedenselliği dış dünyada yerini muğlak bir biçime terk eder. Eğer iç politik alanda olduğu gibi bir nihai nedensellik koyucu (devlet) yok ise, uluslararası sistemde bir olayı nasıl açıklarız? Mesela ABD neden İran'ı nükleer silah kullanıp yok etmemektedir? Ya da Türkiye neden Ermenistan'a savaş açmamaktadır? Sistem düzeyinde bir dünya hükümeti olmadığına göre nedensellik daha karmaşık bir biçimde tecelli ediyor olmalıdır.

Uluslararası sistem bir dünya hükümeti olmadığı için anarşiktir. Anarşi burada kaos, düzensizlik anlamına gelmez; anarşi bir meşru kural koyucu olmaması demektir. Öte yandan uluslararası sistem doğası gereği anarşik kalmak zorundadır. Çünkü bir dünya devleti, uluslararası ilişkilerin sonu anlamına gelir. Entelektüel tarih açısından bunun en tipik örneği Kant'tır. Kant dünya vatandaşlığı (*civitas mundi*) kavramını ortaya atmıştır. Ancak haklı olarak Kant bunun gerçekleşmesi için bir tür dünya federasyonu (*foedus pacificum*) kurulması gerektiğini söyler. Gerçekten de bir dünya vatandaşlığı var etmek için bir dünya devleti kurmak gerekir.

Sadece bir devlet bile bu "dünya devletine" katılmadığı sürece bir dünya vatandaşlığından bahsetmek imkanı olamaz. Ancak iç politik alanda olduğu gibi, nihai kural koyucu bir aktörün olmaması, uluslararası sistemin nedenselliğini köklü biçimde belirler. Böyle anarşik bir yapı içinde aktörlerin bir eylemi neden yaptıklarının açıklaması konusunda değişik fikirler söz konusudur. Mesela Ian Hurd, *Uluslararası Politikada Meşruiyet ve Otorite* adlı makalesinde bir devletin neden belirli bir davranışı yaptığını açıklamak için üç temel gerekçenin ele alınması gerektiğini iddia eder (Hurd 1999: 379). Buna göre bir devlet şu üç neden yüzünden bir eylemi gerçekleştirir: i) Cezalandırılmaktan korkma, ii) Menfaati için yapma ve son olarak, iii) Bir eylemi gerçekleştirmeyi ahlaki olarak doğru bulmak. Şimdi pek çok devlet ve karmaşık süreçler aynı anda olduğu için böyle bir yaklaşımın analitik olarak doyurucu ancak pratik olarak pek de açıklayıcı olmadığını görmek mümkündür. Dolayısı ile bir olayın neden gerçekleştiğini açıklamak yine de kolay bir iş değildir. Bir kere her ülke için farklı bir ulusal çıkar söz konusu olabileceği için sistem düzeyinde bir nedensellik inşa etmek imkansız olacaktır. Ancak her ülke için belirli bir olay bağlamında çıkar-merkezli bir nedensellikten bahsedilebilir. Bu tartışma küreselleşme bağlamında da önemlidir. Çünkü böyle bir yapı içinde küreselleşme adında her yerde aynı şekilde tecelli eden bir durum varmış ve bu durum bütün ülkelerde aynı sonuçları üretir şeklinde açıklamalar en azından Hurd'un ortaya koyduğu analitik çerçevede anlamsızlaşır. İşin daha kötüsü devlet dediğimiz şey konusundadır? Küreselleşmenin demokrasi ile olan ilişkisini ele alırken devleti nasıl anlamalıyız? Devlet nedir? "Fransa çıkarları için Kyoto'yu imzaladı" derken bunu küreselleşmenin çevre üzerinde olumlu bir sonucu olarak görebiliriz. Ancak buradaki *Fransa* ifadesi kimi temsil etmektedir?

Bu kısımdaki tartışmadan çıkarılacak sonuç şudur: Uluslararası sistem denilen alan (*topoi*) muhayyel bir alandır. Bu alanın ontolojik bir gerçekliği yoktur. Daha bilinen ifade ile uluslararası sistem epistemolojik bir birimdir (Yurdusev 2003: 148). Dolayısı ile gerçekte var olmayan ancak zihnî bir muhayyile olarak var olan "şeylerin" nedenselliği de kendileri gibi kaçınılmaz olarak yanılısalar ile beraber inşa edilir. Biz gerçekten bir uluslararası/ küresel sistem olduğunu sanıp nedensellik arayışına girebiliriz. Ancak pratikte Hurd gibilerinin ifade ettiği gibi aslında genel geçer kuralları olan bir sistem değil, her bir olay ve aktör bağlamında oluşan nedensellikler söz konusu olabilir. Dolayısı ile en başta böyle bir yapıyı fark edip küreselleşme ve demokrasi gibi genel

olgular arasında genel geçer bağıntılar aramamak gerekmektedir. Çünkü sistemin kendisi epistemolojik bir muhayyile olmaktan öteye geçemeyeceği için, onunla ilgili üretmiş olduğumuz nedensellik önermeleri de böyle kalacaktır. Pratik olan gerçeklik ise aktör-olay bağlamında karşı karşıya kalacağımız farklı durumlardır. Değişik bir ifade ile, nasıl "Kyoto iyi bir sözleşmedir; öyleyse herkes imzalamalıdır" denilemez ise "küreselleşme demokrasiyi destekler/engeller" gibi önermeler ortaya konulamaz. Hatta biraz daha vurgulu ifade etmek gerekirse uluslararası sistem düzeyinde tek taraflı hiç bir önerme ortaya atılamaz. Sözelimi "savaş kötüdür" önermesi de savunulamaz. Doğal olarak belirli kuramsal okullar böyle önermeleri savunur. Sözelimi realistlere göre insan doğası barışçıl değildir. Ancak bu son tahlilde bir kabulden başka bir şey değildir. Örneğin, Bradley A. Thayer bir makalesinde klasik realist okulun uluslararası sistem üzerindeki pek çok önermesinin metafizik (ve totolojik) olduğunu iddia etmiştir. Thayer'e göre yapılması gereken bu önermelerin gerçekten doğru olduğunu ispatlamaktır. Thayer bir alternatif olarak bu önermeleri evrimci biyoloji üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Thayer 2000: 125). Yazara göre özellikle realizm olmak üzere belirli kuramsal okulların savunduğu önermeler "entelektüel yapılar" olmaktan başka hiç bir özelliğe sahip değildir. Bu yapılar olgusal delillere değil, sadece "teolojik güçlere" yahut "teolojik kurallara" dayanmaktadır. Böyle kabullerin dışında savaşı bile genel geçer bir kural olarak sistem düzeyinde lanetlemek tutarsızlıktır. Çünkü aktörler ve olaylar bağlamında hemen şu sorular akla gelecektir: Hangi savaş? Ne zaman? Sözelimi Sırpların etnik temizlik politikalarına muhatap olan Müslüman Kosovalıları kurtarmak için NATO önderliğinde yapılan savaşın iyi veya kötü olduğunu açıklamak ele alınacak aktörlere göre farklıdır. Öyle ise, ancak epistemolojik bir birim olarak var olan muhayyel birimler için genel geçer önermelere dayanan bir nedensellik mekanizmasından bahsetmek yanlıştır. Aynı durum küreselleşme-demokrasi "bağıntısı" için de geçerlidir. Nasıl savaş üzerine evrensel bir nedensellik inşa edilmez ise küreselleşme ve demokrasi arasında da böyle bir arayış tutarlı değildir.

Üçüncü Nokta: Küreselleşme Biricik ve Benzersiz Bir Olay Değildir

Diğer çok önemli bir nokta da, küreselleşme diye adlandırdığımız durumun yeni ortaya çıkmış bir olgu olduğu düşüncesinin yanlışlığıdır. Küreselleşme, tarihte ilk defa ortaya çıkmış biricik (*unique*) bir durum değildir. Küreselleşme süreklilik açısından bakıldığında daha önceden

beri devam ede gelen bir durumun bugün evirildiği özel bir farklı duruma işaret edebilir. Ancak bunun dışında tamamen ilk defa ortaya çıkmış bir “şey” olarak algılanamaz. Örneğin Rourke ve Williamson yaptıkları detaylı bir çalışmada dünya ekonomisinin 1913 yılında bugün olduğundan daha entegre olduğunu ortaya koymuşlardır (Rourke ve William 2000: 1). Aynı görüşe paralel olarak Andre Gunter Frank zaten 1500’lerden beri süregelen bir dünya düzeyinde ticari ilişkiler ağı olduğunu ifade etmektedir (Frank 1988: 52). Şöyle ya da böyle dünyanın farklı parçaları arasında küresel düzeyde ilişkiler eskiden beri artmaktadır. Benzer görüşlerin söylemek istediği iddia açıktır: Küreselleşme süregelen bir olgudur, bizler ancak onun farklı bir safhasındayız.

Küreselleşmenin devam ede gelen bir süreç olduğunu kabul edersek pratik bir sonuç ile de karşılarız: Ortaya birden çıkmış, biricik bir durum olmadığı için küreselleşme ve demokrasi arasındaki ilişkinin niteliği olağanüstü bir soru konusu değildir. Bir başka ifade ile yeni ortaya çıkmış ve demokratikleşmeyi şöyle ya da böyle ancak hep belirli bir şekilde etkileyen bir olgu ile karşı karşıya değiliz.

Tartışma

Bu bölümde yukarıda yapılan yöntemsel tartışmaların ışığında küreselleşme-demokrasi ilişkisi üzerinde durulacaktır. Tartışma bölümünde çeşitli başlıklara ve konulara göndermelerde bulunarak küreselleşme üzerinden evrensel bir bağıntı arayışlarının yanlışlığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Küreselleşme ile ifade edilenin doğasından çok zihni kabullerin etkisi ile belirli bağıntıların olduğunu, *a priori*, varsayan yaklaşımlar, demokratikleşme gibi konular bağlamında oldukça sert önermeler ortaya koymaktadırlar. Ancak konuyu daha alt parçalara ayırmak bunların her birisi bağlamında sözkonusu nedensellikleri incelemek gerekmektedir.

Küreselleşme ile ilgili tartışmalar bir anlamda üzerinde uzlaşılmamış bir sözlük ile yapılmaktadır. Diğer bir ifade ile böyle tartışmalarda kullanılan kelimelerin duruma, kişiye ve zamana göre farklı anlamları vardır. Marjorie Ferguson çeşitli tarafların belirli kelimelerle neyi kastettiğini anlamının neredeyse imkansız olduğunu ifade etmektedir (Ferguson 1992: 69). Ferguson’a göre küreselleşme ile ilgili yazında üç temel sorun vardır: Anlamlandırma, delillendirme, ölçeklendirme. Neler küreselleşme tartışmasında *delil* olarak kabul edilecektir? Eğer gruplar arası artan iletişim kimi yerlerde barışı kimi

yerlerde çatışmayı arttırıyorsa burada elimizdeki delil ne ifade etmektedir? Ve nihayet elimizdeki ölçü birimi nedir? Ferguson'un parmak bastığı karmaşa nedensiz değildir. Küreselleşme şimdiye kadar içinde anlamları var ettiğimiz büyük referans kümesini yani toplumumuzu/mahallemizi/milletimizi sarsmaktadır (Barbero 2002: 622). Dolayısı ile bir anlam üreten mekanizma olarak eski aidiyet mekanımız (*topoi*) yerinden edilmekte ancak onun kadar tutarlı ve güçlü bir alternatif mekanizma bulunmamaktadır. Küreselleşmenin bir anlam üreten yapı olarak cemiyeti bozması yukarıda vurgulanan anlamlandırma, delillendirme ve ölçeklendirme sorunlarının temelini oluşturur.

Kimi yazarlar küreselleşmeyi nitelik olarak olumlu ve olumsuz olmak üzere tasnif etmektedir. İslam dünyasında küreselleşmenin rolünü açıklamaya çalışan Pasha liberal demokrasiye zarar veren türdeki küreselleşme için aç gözlü (*predatory*) nitelmesini kullanmaktadır (Pasha 2002: 123). Buna göre sahip olduğumuz katılımcı, hesap veren, meşru yönetim biçimini esasen ulus-devlete borçluyuz. Aç gözlü küreselleşme ise en başta ulus-devleti zayıflatarak sahip olduğumuz değerlere zarar vermektedir. Esasen böyle bir yaklaşım belirli açılardan doğru olsa bile temelde büyük çelişkiler içerir. Bir kere tarihsel süreç içinde ulus-devletin ortaya çıkışı pek çok açıdan küreselleşen ticari mekanizmaları kullanmak marifeti ile gerçekleşmiştir. Yani ulus-devlet ister aç gözlü olarak tanımlansın ister başka türlü küreselleşmenin pasif muhatabı değildir, aksine bizzat onu var eden temel aktörlerden birisidir. Batı Avrupa'da ulus-devletin konsolidasyonunu sömürgecilikten ayrı düşünmek ne kadar mümkündür? Batı Avrupa'da sermayenin birikmesi Endüstri Devrimine giden yolda son derece önemli bir rol oynamıştır. Hiç şüphe yok ki, köle ticaretinin burada mühim bir rolü vardı. Mesela Freund, kölelik kurumunun sadece insan alıp satmak olarak anlaşılmasının eksik olduğunu belirtir. Plantasyonlar ve buralardan yapılan ihracat başta olmak üzere pek çok şey bir arada düşünüldüğünde kölelik kurumunun kapitalist yapının en azından dünya ticaretinin gelişmesi bağlamında zeminin ortaya çıkmasında oynadığı rol daha iyi görülür (Freund 1984: 48). Hatta Freund, Eric Williams'ın *Kapitalizm ve Kölelik* adlı kitabına atıfta bulunarak, köleliğin tıpkı kapitalizmin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu gibi, Avrupalı devletlerce yasaklanmasının kökeninde yine kapitalizme ait gerçeklerin olduğunu iddia eder. Buna göre başta Batı Hint adalarında olmak üzere değişik plantasyonlarda kar oranları düşmekteydi. Kısaca Williams'a

göre kölelik ahlaksızca olduğu için değil karlı olduğu için terkedilmiştir. Dolayısı ile ulus-devletin küreselleşmenin mağduru olduğu için sahip olduğumuz katılımcı demokrasi gibi değerlerin yok olduğunu söylemek halihazır zaman dilimini aşırı kutsamaktan doğan bir düşüncedir. Zira, küreselleşme özellikle onun belkemiği olarak çalışan dünya ticaretinin yayılması bağlamında ulus-devletten ayrı düşünülemez. Böylece Pasha gibilerin ortaya koyduğu *predatory* küreselleşme gibi kavramlar hem yanılıcı hem sathî olarak kalmaktadır. Böyle yaklaşımlar siyasi konumlanma gereği işlevsel olsa bile açıklayıcı bir rol üstlenememektedirler.

Ancak Pasha'nın altını çizdiği çok önemli bir nokta var. Pasha'ya göre özellikle İslam dünyasında küreselleşme söyleminin taşıyıcılarının pek çoğu İslam'a keskin karşıtlık içinde değildir (Pasha 2002: 130). Esasen bu küreselleşme ve İslam arasında felsefi değil küreselleşmenin sonuçları ve bazı Müslümanlar arasında faydacı bir ilişkinin varlığını gösterir. Bütün diğer sonuçları ne olursa olsun küreselleşmenin baskıcı, resmi ideoloji etrafında örgütlenmiş rejimlere zorluklar çıkardığı ortadadır. Böyle bir şablon içinde sistemden şikayet eden muhafazakarların küreselleşmenin resmi yapı üzerindeki bu yapıcı rolünden şikayet etmeleri beklenemez. Ancak sadece içerideki sistemi sarstığı için küreselleşmeyi sindiren Müslüman zihin aynı zamanda bir huzursuzluk içindedir. Çünkü küreselleşme eşzamanlı olarak kabul edilmesi son derece zor değerleri de beraberinde getirir. Küreselleşmenin bu bağlamda nimetlerinden yararlanıp çeşitli karikatür krizlerinde sokaklara dökülmek böyle bir gergin duruma işaret eder. En geniş bağlamda küreselleşmenin çeşitli nimetlerinden istifade eden muhafazakarların uzun dönemde ne yapacakları şimdiden belli değildir. Bir benzetme ile, küreselleşme ve muhafazakarlar arasında –en azından Türkiye gibi ülkelerde- yeni başlamış bir 'evlilik' söz konusudur ve bütün evlilikler gibi başlangıcında taraflar mutludur. Ancak bu sürecin zamanla altını daha da vurgulu çizeceği hemcinsler arasında evlilik gibi kaçınılmaz sonuçlarının neler ortaya çıkaracağını şimdiden kestirmek zor. Zamanla muhafazakarların disipline edilmiş bir faydacılıkla küreselleşmeyi yönetmeye çalışacaklarını şimdiden söylemek mümkündür. Ancak küreselleşmenin baskıcı seküler rejimleri zayıflatması halihazırda çeşitli muhafazakar aktörlerin işini kolaylaştırmaktadır. Ne var ki, burada esas sorun, küreselleşmenin bu faydasından çok muhafazakarların büyük ölçüde, Pasha'nın ifadesiyle, "lumpen entelektüel karakter" düzeyinde olmasıdır. Pasha'ya göre İslam

dünyasında önemli entelektüel aktivite mekanizmalarının iflas etmesi sonucu sathî düşünen, basit nedensellik zincirlerine iman eden düşünce yapıları ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin temel özelliklerinden biri de son derece basit sosyal nedenselliğe inanmasıdır. Dolayısı ile muhafazakarların küreselleşme ve demokrasi arasında olumlu güçlü bir bağıntının olduğuna dair görüşleri ancak kendi özel durumlarını açıklayan bir noktaya işaret eder.

James Putzel son yirmi yıl içinde küreselleşme ve liberalleşme arasında nasıl bir ilişki olduğunu sorgulayan önemli makalesinde metot olarak bazı önemli konulara işaret etmektedir. Putzel haklı olarak küreselleşme karşılığının entelektüel kökenini Marx ve Engels'e götürür. Buna göre burjuvazi dünya pazarını sömürerek yerel farklılıkları ve kendi kendine yeterliliği öldüren kozmopolitan bir karakteri hem üretim hem tüketim alışkanlığı düzeyinde bütün ülkelere yaymaktadır (Putzel 2005: 6). Marx ve Engels doğal olarak son derece yapısalcı bir mantıksal söylem ile bütün dünyada doğru olduğuna inandıkları bir şeyden bahsetmektedirler. Böyle bir komünist söylem esasen pek çok alanda ortaya atılan sistem düzeyindeki evrensel önermelerin özel bir alanda açıklanmasından başka bir şey değildir. Çünkü komünizm varlığa anlam veren hakikati keşfetmiştir. Ancak hemen karşıt kutupta ise küreselleşmenin çeşitli faydalarının da olduğunu iddia eden bir blok vardır. Sözelimi Anthony Giddens'a göre, küreselleşme "yeni bir bireycilik" meydana getirmiştir. Giddens, tam da Putzel'in biraz yukarıda söylediğinin tam tersi istikamette küreselleşmenin ulus-devleti aşındırmasının birey lehine olumlu yeni durumlar ortaya koyduğunu söyler. Şimdi burada bir alt başlık bağlamında iki zıt bakış açısı söz konusudur. Putzel'in temsil ettiği bakış açısına göre ulus-devlet sahip olduğumuz temsil, adalet gibi değerlerin üretildiği mekanizmadır ve bunun zedelenmesi bireyin aleyhinedir. Giddens aynı bağlamın sınırları içinde devletin aşınmasının bireyin lehine olduğunu iddia eder (Giddens 1999: 29). Küreselleşme ve demokrasi arasında bir evrensel ve genel geçer bir bağıntı arayışının yanlışlığı üzerine daha önce söylenen sözler burada da geçerli. Küreselleşme ve ulus-devlet arasında bütün dünyada geçerli olan bir bağıntı olduğunu düşünmek büyük ölçüde hayal gücüne dayanır. Öte taraftan Giddens ve Marx/Lenin her ne kadar içerik olarak tamamen zıt açılardan baksalar bile devlet hakkındaki olumsuz kanaatleri açısından aynı şeyleri söylemektedirler. Çünkü hem Giddens hem Marx/Engels için devlet birey açısından sorunun kaynağıdır.

Ancak yine kategorik olarak küreselleşmenin barış, demokrasi gibi konularda olumlu ya da olumsuz bir durum olduğuna dair farklı bulguların olduğunu da hemen burada hatırlamak gerekiyor. Nitekim pek çok düşünür için SSCB'nin yıkılması katı bir diktatörlüğün yıkılmasıdır ve bu küreselleşmenin sonuçlarından olarak okunmalıdır. Ancak Putzel bize burada Uppsala Üniversitesi tarafından 2004 yılında yapılan büyük ölçekli bir araştırmanın sonuçlarını hatırlatır. Buna göre 1980-2001 yılları arasında önemli büyüklükte çatışma yaşayan ülke sayısı 1960-79 yılları arasında Asya hariç bütün dünyada daha çoktur (Putzel 2005: 9). Burada araştırmanın halihazırda geçmişe göre daha çok çatışmanın yaşandığını doğrulamasının yanında Asya'nın - küreselleşmenin göreceli olarak bile olsa daha az hissedildiği yer olduğu düşünülürse- çatışma sayısı bağlamında diğer yerlere göre daha az çatışma tecrübe edilen yer olarak ortaya çıkması da çok önemlidir. Üstelik aynı çalışmaya göre çatışma ülkeler arası olmaktan çıkıp ülkelerin kendi içlerine de yaygın olarak sirayet etmektedir. Burada Bosna-Hersek'ten Ruanda'ya oradan Kosova'ya oradan da Somali'ye kadar uzanan uzun çatışma listesini genişletmeye gerek yok. Putzel'in ortaya koyduğu karşıt tezler bununla sınırlı değil. Sözelimi Keen'den aktardığına göre Sierra Leone'de uluslararası finansın çatışmaların artmasına bir şekilde katkıda bulunduğunu söylemektedir. Hatta böyle örneklerden "liberalizmin bütün Güney'de siyasetin işleyiş tarzını değiştirdiğini" iddia etmektedir. Böylece eski tarz siyasetin kendine has barışı var etme imkanlarının da ortadan kalktığı ifade edilmek istenmektedir. Hemen burada yolsuzluk gibi başka sosyal hastalıkların yine aynı süreçte söz konusu bölgelerde ayyuka çıktığının da hatırlatılması gerekmektedir. Peki Putzel'e göre durum neyi gösteriyor? Putzel siyasetin eski işleyişinin değiştiğini ve bunun baş müsebbibinin küreselleşme olduğunu söylüyor. Ancak bunun yanında sanıldığı gibi aksine bütün sorunların çözümünü yapabilecek aktörün yine modern devlet olduğunu söylemekte. Hatta Putzel'e göre modern devlet hiç bu kadar önemli olmamıştı. Aslında burada söylenmek istenen mesaj çok açıktır. Temel haklar başta olmak üzere pek çok kurum modern devlet ile birlikte anlamlıdır, tecelli eder. Örneğin Charles Tilly gibi yüksek kalibreli bir tarihçi bile küreselleşmenin devleti zayıflatarak işçi hakları gibi temel hakları zaafa soktuğunu düşünmektedir (Tilly 1995: 4). Bir bakıma haklar ve kurumlar boşlukta meydana gelmez. Devlet bütün "kötü" taraflarına rağmen bir düzen inşa edicidir, bir tanımın yapılması için referans noktasıdır. Tarihsel olarak pek çok kısmı devletle mücadele sonucu elde edilmiştir ancak paradoksal olarak devlet bu hakların

yegane garanti edicisidir. Dolayısı ile bu bağlamda temel sorun şudur: Küreselleşme devleti zayıflatmaktadır ancak onun yerine temel hakları garanti edecek kimi koymaktadır?

Adem-i merkeziyetçilik konusunda kolaylıkla istekli olan Avrupa'nın kuzeyinden soruna bakışlar ise demokrasi (veya haklar) ve ulus devlet arasındaki bağın dönüşebileceğini söylemektedir. Tarihsel olarak demokrasi ve ulus devlet (milliyetçilik) arasında bir bağ vardır ama bu ebedi bir bağ değildir. Sofia Nasström bunu bir tür demokrasinin milliyetçilikten arındırılması (*de-nationalization of democracy*) olarak görür (Nasström 2003: 809). Yaygın kanı şudur: İnsanlar nasıl olursa olsun üst bir otoriteye ihtiyaç duyar. Marx'ın yahut başkalarının hayal ettiği gibi hiçbir yüksek otoritenin olmadığı sadece insanların kardeşliği ile varılacak bir model olamaz. Boyutu, büyüklüğü nasıl olursa olsun -isterse çok küçük ölçekte olsun- insanlardan yabancılaşmış bir muhayyel otorite ihtiyacı ortadadır. Bu otorite yabancılaşmanın etkisi ile esasen var olmadığı halde fiziksel olarak varmış gibi sonuçlar üretir. Fransız İhtilali'nden sonra bu aşkın kategori millet ve onun adına egemenliği kullananlar olmuştur. Şimdi en katı liberal reformlarla bu "aşkın otorite" yok edilebilir mi? İnsanların filozoflar haline dönüştüğü ve hiçbir üst otoritenin olmadığı ve salt insanların iyi niyeti yahut gücü ile temel haklar korunabilir mi? Nasström'e göre böyle sorulara cevap bulmak gerekiyor çünkü demokrasi küreselleşme ile ortaya çıkan yeni durumlara alternatif sunamamaktadır. Aslında bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki aydınların durumu çok farklı bir vaziyet göstermekte. Gelişmiş ülkelerin aydınları modern devleti sahip oldukları hakların garantörü olarak gördükleri için küreselleşmenin onu zayıflatmasını demokrasi adına da bir risk olarak görmektedir. Sözelimi küresel çağda artan dolaşım hızının etkisi ile Batılı büyük şehirlerin göç tehdidi altında olduğuna inanılmaktadır. Küreselleşme sürecinin tam aksine gelişmiş ülkeler türlü yeni düzenlemeler ile kendilerine doğru akmak isteyen kütleleri dizginlemeye çalışmaktadır. Halbuki hakları genelde kendi devletleri tarafından yok edilen gelişmekte olan ülke aydınları ise küreselleşmenin bu devleti zayıflatmasını bir fırsat olarak görmektedir. Dolayısı ile Nasström gibilerin kabul ettiği "küreselleşme ulus devleti zayıflatarak demokrasi düşüncesinin bizzat kendisini de zayıflatır" önermesi dünyanın sadece belirli bir yeri için geçerlidir. Ancak Nasström'ün haklı olarak belirttiği bir nokta da burada ihmal edilmemelidir. Küreselleşme, dünyanın değişik yerlerinde farklı

sonuçlar üretiliyor olabilir ancak daha önemli olan onun sonuçları karşısında verilen tepkidir.

Modern uluslararası sistem tarihsel olarak kökeni Batı Avrupa'da ortaya çıkmış çekirdek bir düzenin bütün dünyaya yayılması ile ortaya çıkmıştır. Ortaçağ'ın sınırlar ile birbirinden tam olarak ayrılmamış karmaşık siyasi yapısı mezhep savaşları ile sarsıldıktan sonra sembolik olarak Westphalia Anlaşması (1648) ile yeni bir düzene kapı açmıştır. Bu düzen zamanla Batı'nın genişlemesi ile birlikte bütün dünyaya yayılmıştır. Batılı zihin doğal olarak gittiği yerleri kendi düşündüğü gibi görmüş, görmek istemiştir. Bunun sonucu olarak Batı dışı dünya Batılı zihnin görmeye alışık olduğu gibi yeniden inşa edilmiştir (Bacık, 2007a: 48). Gong'un ifade ettiği gibi bu aynı zamanda Batılı bir medeniyet standardının dünyaya yayılması demektir (Gong 1984: 25). Şimdi küreselleşme, Batının eskiden beri süregelen genişlemesinin bir devamı olarak görülebilir. Bundan yüzyıllar önce Batı dışına genişleyen Batılı aktör bu toprakları kendi zihin anlayışına göre yapılandırmıştı. Modern devlete ait pek çok unsur (sınır, merkezi yönetim, vergi...) aynı süreçte dünyaya yayılmıştır. Şimdi aynı sürecin değişik bir safhasında olduğumuzu söylemek mümkündür. Mesela hemen bütün Afrika ve Ortadoğu'da ulusal sınırlar batının genişlemesi ile birlikte meydana çıkmıştır. Ancak geçmişte bu sınırları "dayatan" Batı bugün başta Türkiye gibi ülkeler olmak üzere diğerlerine bu sınırların "gevşetilmesini" söylemekte (Bacık 2007b: 125). En azından ulusal sınırlar uluslararası finans, yargısal hakemlik gibi konulara engel çıkarmamalıdır. Dolayısı ile tarihsel anlamda Batının genişleyip Batı-dışını yeniden yapılandırması (kendine göre düzenlemesi) geleneği devam etmektedir. Bu konuyu günümüz Hindistan'ı açısından ele alan Sheth, küreselleşmenin temel sorununun Batı Avrupa gibi küçük bir kültürel-tarihsel mekanda ortaya çıkan ve gelişen liberal demokrasinin bütün dünyada nasıl kökleşeceği meselesi olduğunu söylemektedir (Sheth 1995: 34). Ancak bu yeni bir mesele değildir. Tarihsel bir meseledir. Yirminci yüzyılın başında Fransız usulü idare karşısında bocalayan Suriyeliler yahut İngiliz tarzı yeni toprak idaresini karşılarında bulan Ürdünlüler aynı sorunu geçmişte yaşamıştı. Şimdi buna benzer bir süreç yaşanmakta. Dolayısı ile küreselleşme bu açıdan yeni bir sorun ortaya çıkarmamıştır. Dolayısı ile Sheth'in dediği gibi Batı-dışı toplumların kendilerine ait olmayan bir düzene mecbur edildikleri iddiası hem orijinal değildir hem modası geçmiştir. Zaten bu yeni bir şey değildir. İbn Haldun yüzyıllar önce mağlupların galiplere

oğulların babalarına benzediği gibi benzediğini yazmıştır. Dünyada hiçbir toplum kendini izole edemez. Şöyle ya da böyle ötekiye ait şeyler gelip onları bulur. Bugün küreselleşmeyi böyle salt dayatmacı bir söylem ile açıklamak çok yalın bazı bulgularla çatışmak demektir. Dünyada fikirler, ürünler, insanlar dolaşır durur. Bütün Kuzey Afrika zamanla Müslümanlaşmıştır. Senegal'ı Ticaniler Müslümanlaştırmıştır. Kahve Osmanlı toplumuna Yemen'den gelmiştir. Muaviye döneminde Bizans kültürü, İslam ile yönetim, mimari gibi alanlarda büyük bir etkileşim içine girmiştir. Dolayısı ile dayatma merkezli açıklamalarda çok ihtiyatlı olmak ve analitik bir eleştirel bakışı öne çıkarmak gerekiyor. Halihazırda tecrübe ettiğimiz küreselleşmeden yüzyıllarca önce Batının genişlemesi sürecinde sınırlar, posta teşkilatı, evlilik kanunları gibi hayatın her alanında pek çok Batılı kurum Batı dışına yayılmıştır. Bugün Türkiye'de yaşanan küreselleşmenin hangi sonucu Türk Medeni Kanununun kabulü kadar büyük etki yapmaktadır? Tarihsel ve pratik gerçekleri ihmal ederek kurgulanan ve tekrar edilen salt dayatma merkezli yaklaşım bazen uluslararası sistemin doğasını da ihmal ediyor. Sheth, tam da bu yöntemi izleyerek küreselleşmenin vatandaşı bozduğunu ve onu bir tüketici haline getirdiğini söyler. Buna göre vatandaşın bir ülkesi, sınırları vardır ama tüketici böyle bir aktör değildir. Bu kulağa hoş gelen benzetmeler derin olmayan analizlerdir. Kaldı ki, bu görüşlerin bir kısmı doğru da olabilir, ancak böyle yorumlanamaz. İnternet üzerinden başka bir ülkeden dış macunu bile alınabilen bir çağda insanlara "neden küresel marketin bir aktörü olup vatandaşlığınızı gölgeliyorsunuz" demek anakronik üçüncü dünyacı yerli malı haftasını andırıyor. Küreselleşme eleştirilmelidir ancak böyle eleştiriler entelektüel söylem olmaktan öteye gitmemektedir. İnsanlara "vatandaşlıktan çıkıp tüketici oluyorsunuz" demek hoş bir kelime oyunu olmaktan öteye geçmemektedir.

Biraz yukarıda Giddens, Marx gibi düşünürlerin farklı biçimlerde de olsa aynı konular üzerinde yönetsel olarak benzer düşünceleri olduğunu ifade etmiştik. Gerçekten de hem liberal gelenek hem Marksist gelenek devleti hedef almaktadır. Ancak belirli açılardan ortaya konulan bu ortaklık aynı konularda diğer farklılıkları da ortadan kaldırmaz. Dolayısı ile belirli bir konu hakkında değişik bakış açılarının analiz edilmesinde temel kavramlar üzerinde farklılaşmanın niteliği iyice çalışılmalıdır. Marksizm devleti burjuvazinin bir enstrümanı olarak eleştirir. Dolayısı ile sorunun kaynağı devlettir. Liberaller de devlet hakkında farklı düşünse bile onu bireyin karşısında bir sınırlayıcı, onun

yaratıcılığını ortadan kaldırıcı aktör olarak görürler. Bu yöntemsel tartışmanın küreselleşme bağlamında ayrı bir yeri vardır. Çünkü küreselleşme diye adlandırdığımız sürecin temel felsefi ve kavramsal önermesi olan kozmopolitan düşünce konusunda farklı görüşlerin yukarıda vurgulanan devlet örneğinde olduğu gibi farklı nedenlerle ortak şeyler söylemeleri söz konusudur.

Kozmopolitan (*cosmopolitanism*) düşünce D'alembert tarafından *Encyclopedie* maddesi olarak şöyle tanımlanmıştır: "Sınırlandırılmış bir yeri olmayan insan, ya da daha iyi ifade etmek gerekirse hiçbir yerde yabancı olmayan insan". Kolaylıkla anlaşılabilceği gibi kelime *cosmos* (dünya) ve *polis* (şehir) kelimelerinden inşa edilmişti. Şüphesiz yalın halinde kelimenin olumlu ve olumsuz çağrışımlar yaptığını söylemek mümkün. Hiçbir yerde kendini yabancı hissetmeyen insanın yanında kozmopolitan aynı zamanda "köksüzdür". Dolayısı ile kozmopolitanın neye referans verdiği müphemdir. Kuramsal düzeyde evrensel değerlere gönderilen referanslar baş döndürücüdür ancak pratik olarak "köksüz" olan kozmopolitan gündelik bağlamda işe yaramaz gibi görülebilir. O evrensel kümenin karmaşık ve kuramsal bağlamında tutarlı ve parlaktır. Ancak hayat gündelik ve mahallidir. Kant gibi aşkın düşünürlerin ortaya koyduğu önermeler beyaz eşya kullanım kılavuzları gibidir. Çoğu insan onları okumaz, onları dikkate bile almaz. Hayatın kendi gerçeklikleri vardır. Dolayısı ile kozmopolitan talep kuramsal parlaklığının ötesinde "köksüzlüğü" ile yüzleşmek durumundadır. Bu yüzleşme gündelik hayatın içinde her gün tekrar eder. Dolayısı ile kozmopolitan bireyin karşılaşacağı ilk eleştiri seçkinci olduğudur. Sorulmayan bazı sorular o soruların içerdiği sorunların olmadığı anlamına gelmez: Köylülerden kozmopolitan adam çıkar mı? ABD, fakir insanlara vize vermiyor iken kozmopolitan düşünce hayal olmaktan nasıl çıkacak? Kuzeyin gelişmiş kentlerinde yöneticiler fakir, fukara güneylilerin/doğuluların ekmek kazanmak için istilaya hazırlandığı korkusuyla ofislerinde oturmaktadır. Başka bir deyişle şurada burada hatırı sayılır sayıda kozmopolitan adam yetiştirmek yeterli olmayacaktır. Zaten dünyada bu bağlamda epey "köksüz" insan vardır. Ancak bu kadar ekalliyette kalmış bir grup ile bir dünya düzeni de kurulamaz. Dolayısı ile kozmopolitan düşüncenin temel açmazı daima elimizde az sayıda kozmopolitan seçkin olacağına göre diğer meseleleri neye göre tanzim edeceğimizdir. Eğer dünyanın diğer işleri olduğu gibi devam edecekse, kozmopolitan düşünce bir tür hayalcilik değil midir?

Esasen kozmopolitan düşüncenin bu "hayalci" tavrı Kant'a dayanmaktadır. Zaten bu konu, kozmopolitan düşüncenin temel sorunudur. Kant, kozmopolitan bireyi boşluk içinde idealize etmiştir. Sınırları olmayan, her yerde ev sahibi olan, yerel politik kavgalara teslim olmamış bir insan! Peki bu nasıl olacak? Böyle tasvir edilen birey hedeflerine nasıl varacaktır? Çünkü bireye "araçlar" sağlamaz isek "amaçların" bütün güzelliğine rağmen varacağı yer yoktur. Acaba Kant araçları hiç dert edinmeden amaçların güzelliğine mi vurgu yapıyordu? Özetleyerek ifade etmek gerekirse Kant, kozmopolitan bir düzenin dört temel alanın ortaya çıkması ile yeşerebileceğini düşünmekteydi: (i) Bir dünya federasyonu. Bu yapı hukuksal ve siyasi olarak düzenlemeleri yapacaktır. (ii) Dünya ticaretinin kozmopolitan yapının tarihsel zemini olarak görevi. (iii) Küresel kamusal bir alanın ortaya çıkması. Ve nihai olarak (iv) kozmopolit kültürün yaygınlaşması. Kant tarafından ortaya konulan dört temel alan içerisinde diğerlerine göre en somut ve küresel ölçekte en belirleyici olan hiç şüphesiz dünya ticaretidir. Hatta Cheah'ın da yerinde ifadesiyle, "Kant'a göre dünya ticareti kozmopolitan birlikteliğin tarihsel zeminini sağlamaktadır." Küresel kamusal alan, dünya federasyonu gibi alanlar belirli ölçülerde değişik yerlerde/alanlarda meydana çıkabilir. Belirli evrensel hukuk normlarının çeşitli anlaşmalarla değişik ülkeler tarafından benimsenmesi ya da Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi ulus-ötesi düzenlemeler bu bağlamda önemlidir. Ancak kozmopolitan yapı tartışmasında analiz birimi bütün dünyadır. Bütün dünya bir analiz birimi olarak alındığında ise küresel kamusal alan ya da küresel kozmopolitan kültür gibi alanlar büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Ancak dünya ticareti, piyasanın, üretimin türlü yapıları alt üst edebilme, nüfuz edebilme, her türlü karmaşık yapıya ayak uydurabilme yeteneği sayesinde ulaşılabilecek her alana yayılmaktadır. Diğer üç temel alanda yaşanan sorunlarla mukayese edildiğinde ticaretin değiştirme, dönüştürme yeteneği daha yüksektir. Bir ölçüde ticaret entelektüel değil varoluşsal bir alandır. BM İkiz Sözleşmelerini imzalamak konusunda gösterilen çekinceler türünden durumlar ticareti yıldırılmaz. Dolayısı ile sadece Kant'a hak vermek için değil genel olarak küreselleşmenin esas mekanizmasını dünya ticareti olarak anlamak yerindedir. Şüphesiz buradan bazı sonuçlar çıkar: i) Eğer ticaret küreselleşmenin temel motoru ise demokratikleşme dahil diğer pek çok şey onun bir fonksiyonu olarak gelişecektir. ii) Değişik konulardaki tartışmalarda kültürel, hegemonik velhasıl değersel ölçüler değil ticaretin dinamik yapısının çizdiği sınırlar belirleyici olmalıdır. Şüphesiz bu ticareti tamamen değerden arınmış

olarak kabul etmek demek değildir. Ancak küreselleşmede belirleyici temel mekanizma ticarete ait ölçülerdir. İndirgemeci bir yaklaşım ile küreselleşme ticari aktörlerin tahayyülü ile ilgili bir durumdur. Bunu tamamen ihmal eden ve küreselleşmeyi belirli bir kültürün, kimliğin yahut güç ilişkisinin değer merkezli projesi gören yaklaşımlar eksiktir. Nitekim tarihsel olarak diğer pek çok mekanizmadan (uluslararası örgütler, İnternet, uluslararası hukuk vb.) önce ticaret yaygın bir belirleyiciydi. Bir anlamda evrenselliği atıf yapan pek çok küme var ancak bizzat evrenselliğin motoru ticarettir. Henry Teune özellikle en son küreselleşmenin arkasındaki birincil gücün ekonomik olduğunu söylüyor (Teune 2002: 23). Dolayısı ile belirli değer merkezli yargıları bir parça kenara itip küreselleşmeyi dünya ticaretinin bir fonksiyonu olarak tanımlamak yerindedir. iii) Böylece küreselleşme ve demokrasi arasındaki ilişkide esasen belirleyici olan dünya ticaretinin "çevreden" (hatta her yerden) talep ettiği dönüşümün ne kadar demokratikleşme talep ettiği ile ilgilidir. Ancak dünya ticareti her zaman demokratikleşme talep etmez. Kimi yerlerde katı otoriter yönetimlerle dünya ticareti uyum sağlayabilir. En iyi ticaretin demokratik bir pazarda yapılacağı önermesi herkesi mutlu edebilir ama bu ticaretin her yerde bir şekilde yapılabileceğine karşıt değildir. Dünya pazarının en önemli girdisi petrol büyük ölçüde hiç de demokratik olmayan pazarlarda cereyan etmektedir. Öte yandan siyasal bilim için demokrasi biricik analiz birimi değildir. Genel olarak çağdaş entelektüel, demokrasinin değerler hiyerarşisi içinde en üstte olduğuna inanır. Bunun doğal sonucu olarak hemen her konuda analiz birimi olarak demokratikleşmeyi ele alır. Ancak siyasal bilim devletleşme, uluslaşma, egemenlik krizleri, kimlik sorunları, bütçenin yönetimi ve daha pek çok başka konuyu da analiz birimi olarak ele alır. Sözelimi küreselleşme-demokrasi tartışmasını Azerbaycan örneğinde ele alırsak bu ülkede olumlu bir bağıntı tespit edemeyiz. Aksine küresel enerji pazarının Azeri seçkinlerine içerideki demokratikleşme taleplerine direnme fırsatı verdiği bile söylenebilir. Ne var ki, paradoksal olarak görülse bile demokrasiye geçiş sürecinde isteksiz davranan Azeri seçkinleri küresel enerji pazarında kazandıkları ile göreceli olarak bile olsa devlet inşa etme sürecinde başarılı olarak görülebilirler. Somut ifade edersek Haydar Aliyev yönetimine demokratikleşme bağlamında zayıf not vermek mümkün iken, Aliyev yönetiminin modern devleti bütün cüzleriyle Azerbaycan'da inşa etmede başarılı olduğunu teslim etmek gerekir. Burada siyasal analizin farklı analiz birimlerini/düzeylerini dikkate aldığını gözden kaçırmamak gerekiyor. Henry Teune, özellikle son otuz yıl içinde küresel bir siyasal

ekonominin ortaya çıktığını ancak bunun demokrasi ile birlikte olmadığını vurgulamaktadır. Burada pek çok şeyi demokrasi ile ilintilendirmek esasen bilimsel bir tepki değil, iyi niyetli bir tepkidir. Daha önce ifade edildiği gibi sadece küreselleşme değil pek çok şey hemen demokrasi ile ölçülmektedir. Burada demokrasi mutlak iyi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca çağdaş siyasal bilgi demokrasi hiçbir kötü şey meydana getirmez anlayışına sahiptir. Sözelimi demokrasi dünyanın bir yerinde acaba ulaşım sorunu meydana getiriyor mu? Ya da bazı toplumlar demokrasi yüzünden tarih yazıcılığı konusunda sorunlar ile karşılaşılıyor mu? Böyle soruları şimdi garip karşılamak yadırganmamalıdır. Ancak hiç şüphe yok ki çeşitli yöntemlerle demokrasinin değişik alanlardaki zararları konusunda ilginç sonuçlar elde edilebilir. Sonuç olarak demokrasi üzerindeki mutabakat normatif – başka bir deyişle inançsal- bir özellik taşır. Küreselleşme bağlamında bu açıdan iki tane birbirinden ayrı vaat bulunmaktadır: i) Serbest ticaretin vaat ettiği nimetler, ii) demokratikleşme vaadi. Ancak bu iki vaat hiçbir şekilde birbiri ile mutlak bağıntı içinde değildir ($p \supset q$). Biri olmazsa diğeri olabilir. İkisinin aynı anda olması gerektiği konusundaki inanış doğru değildir.

Biraz yukarıda Kant'ta kozmopolitan bireyin boşluk içinde mutlak bir idealizm ile tanımlandığı ifade edildi. Buna göre Kant'ın bireyi evrensel amaçlarının farkında ama bunlara ulaşacak araçların farkında olmayan hatta bunlardan mahrum olan bireydir. Ne var ki, bu bir eleştiri değil durum tespitidir. Zira Kantçı yaklaşım bilinçli ve siyasal birlikteliği sağlayan bir toplumsal birlikteliği sağlamış ulus (*volk*) düşüncesine dayanmaz. Çünkü Kantçı yaklaşım tarihsel olarak Avrupa'da milliyetçiliğin toplumsal taleplerin ideolojisi olarak ortaya çıktığı 1825-1831 döneminden önce formülleştirilmiştir. Kant, milliyetçilik çağının öncesinden konuşmaktadır. O, henüz milliyetçi başkaldırıların yaşanmadığı bir Avrupa'dadır. Kant, henüz mutlakiyet çağının bitmediği zaman diliminin insanıdır. Bir bakıma Kant bu yüzden hanedana dayalı mutlakiyet devletlerini reform etmek istiyor ve bu yüzden cumhuriyetçiliğin altını çiziyordu. Buradan iki temel sonuç çıkmaktadır: (i) Kant, kozmopolitan söylemini bugün pek çok kişinin anladığı şekilde milliyetçiliğe karşı şekillendirmemiştir. Nitekim hemen biraz önce ifade edildiği gibi Kant milliyetçilik çağının öncesinde yaşamıştır. Esasen O'nun kozmopolitan bireyinin boşluktaki durumu da bununla ilgilidir. Çünkü mutlakiyetçi devlet karşısında bir ulusa henüz bağlanmamış bireyin kozmopolit tavrı bir tür idealizmden ibarettir.

Milliyetçiliğin yoğurmadığı kütle içinde birey, baskıcı devlet karşısında ancak evrensel idealizmi düşünebilen ve bunu gerçekleştirebilecek araçlardan mahrumdur. Her ne kadar bir bakışa göre böylece Kant, bireyi tarihsel aktör haline getirmiştir denilebilir ise de bu aktör araçlardan mahrum ve yalındır. (ii) Milliyetçiliğin henüz siyasal yapıları dönüştürmediği ve toplumsal dayanışma ilişkileri üretmediği bir dönemde yegane somut mekanizma ise ticarettir. Millet in ortaya çıkmadığı siyasal yapı bir tür boşluk ifade etmektedir. Birey bu boşlukta ceberut devletin nesnesidir. Dolayısı ile araçsal olarak son derece zayıftır. Böyle bir durumda yegane somut mekanizma ticaret olarak ortaya çıkıyor.

Bilindiği üzere bazı açılardan farklı olsa bile Kant gibi evrensel vatandaşlık düşüncesine benzer yaklaşımlar ortaya koyan başka düşünürler de vardır. Sözgelimi, Vasconcelos'un *homo cosmicus*'u burada hatırlanabilir.

Dolayısı ile kosmopolitanizm ve milliyetçilik arasındaki şiddetli çatışma Kant merkezli bir konu değildir. Bu çatışmanın sembolü kuşkusuz Marks'tır. Marks'a göre millet yanlış bir topluluktur. Kökeninde burjuva çıkarlarını temsil eden ideolojik bir inşa bulunmaktadır. Tarihsel kökeninde yine az gelişmiş farklı Alman devletlerinin burjuva çıkarları görülecektir. Marks'a göre burjuva tarihsel aktör olarak dünya ticaretinin özünü kozmopolitan bir karakterde inşa edecektir. Böylelikle işçi sınıfının devrimi doğrudan ulus devleti hedef almalıdır. Burada komünist kosmopolitanizm, burjuva kozmopolitanizmini hedef alır. Asıl hedefi onun yerine gelmektir. İşçi sınıfı açısından hümanizm burjuvaziye ait bir ideolojidir ve onun yerine proletaryanın kendi kozmopolitan yapısı inşa edilecektir. Doğal olarak Marx'ın öngördüğü kozmopolitanizm milliyetçilik karşıtı iken Kantçı modelin tam olarak böyle bir karşıtlık içerdiğini en azından tarihsel gelişim açısından söylemek mümkün değildir.

Peki yukarıdaki entelektüel kökenlerin ışığında bugün ne durumdayız? Cheah günümüzde karşı karşıya olduğumuz kozmopolitanizmin üç temel argümanın sentezinden meydana geldiğini iddia ediyor. Birinci olarak, siyasal aktörler artık ulus devletin egemenliği tarafından sınırlandırılmamalıdır. Böylece devlet "mekansal-zamansal konteynır" olarak kalamaz. Bilindiği gibi Agnew, modern devleti bir tür konteynıra benzetmişti. İkinci nokta, çeşitli materyal şebekeler oluşmuştur. Yani küreselleşme bağlamında ortaya çıkan yeni kozmopolitanizm salt düşünsel yahut değersel düzeyde kalmamıştır. Bu

yeni materyal yapı doğal olarak yeni bir *bilinç* meydana getirmektedir. Bilinç kelimesinin üzerinde biraz durmak gerekiyor. Uluslararası politika salt maddi olarak anlaşılabilir. Wendt gibilerinin çok sık tekrar ettiği gibi uluslararası sistem "maddi ve maddi olmayan unsurların dağılımından ibarettir." Buradaki maddi olmayan unsurları iktisat alanındaki *beklenti* kavramıyla açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi son derece materyalist ve rasyonel bir yapı olan ekonomik sistem içinde beklenti birinci dereceden belirleyici olmaktadır. Piyasa aktörlerinin beklentileri ekonomik sürecin içinde somut sonuçlar üretebilmektedir. Burada maddi olmayan ve maddi olan arasında sistem düzeyinde karmaşık bir ilişkinin olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz beklenti, bilinç gibi maddi olmayan unsurların hesaplanması maddi unsurlara göre daha zor bazen imkansızdır. Ancak bütün bu hesaplanmazlıklarına rağmen böyle maddi olmayan unsurların belirleyiciliği inkar edilemez. Benzer şekilde bilinç tıpkı beklentinin ekonomik yapı içinde oynadığı rol gibi uluslararası sistem düzeyinde somut değişikliklere neden olabilir. Dolayısı ile Cheah'ın altını çizdiği yeni oluşan bilinci ciddiye almamız gerekiyor. Son olarak Cheah, buraya kadar ifade ettiği iki noktanın yeni dayanışmacılık türlerini oluşturduğunu söylemektedir.

Şimdi burada bir ayrımı, karmaşıklığa meydan vermemek için belirginleştirmek gerekiyor. Buraya kadar ortaya şöyle bir tez atıldı: Küreselleşmenin pek çok unsuru vardır ancak en somut ve güçlü olan mekanizma ticaret üzerinden cereyan edendir. Bu hiçbir şekilde küreselleşmenin ticaret dışı unsurlarını inkar etmez. Nitekim Habermas gibileri de maddi olmayan taraflara özel ilgi göstermektedir. Hatta Habermas'a göre küreselleşme kapitalizme indirgenemez. Onun otonom kültürel ve politik boyutları vardır. Bu kapitalist özden bağımsız boyutlar –kendi ifadesiyle- bir *Aufhebung* (aşkınlık) oluşturur (Habermas 2001: 72). Ancak şurası da bir hakikat ki, maddi olmayan unsurlar bağlamında küreselleşme keskin bir değer tartışmasını beraberinde getiriyor. Nitekim Cheah, Habermas'ın ortaya koyduğu "aşkınlık" kavramını benzer bir açıdan sert biçimde tenkit eder. Cheah'a göre Habermas'ın ortaya koyduğu anlayış tipik bir Avrupa-Amerika merkezli yaklaşımdır ve Batılı devletlerin özelliklerini idealize etmektedir. Ayrıca Kuzeyin ülkelerinde uygulanmış ekonomik modelin "aşağıda" uygulanma ihtimali zayıftır. Değer merkezli yaklaşımlara yönelik mantıklı eleştiri konusunda bir diğer yaklaşım ise bilinç gibi siyasal aktörleri harekete geçiren maddi olmayan unsurları kültür, medeniyet gibi manevi unsurlardan ayırmak gerektiği yönündeki görüştür. Buna

göre bilinç, kültür gibi değildir. Kültür üzerinden küreselleşme eleştirilebilir ancak bilinç kültürden bağımsız daha mekanik bir durumu ifade etmektedir. Bilinç, değişik kültürel hegemonyaların durumlarından bağımsızdır. O kültür-ötesi yahut kültürden bağımsız bir duruma işaret eder.

Küreselleşme ve demokrasi arasında bir bağıntı olduğunu düşünmek esasen küreselleşmenin yönetilebilir bir olgu olduğu anlamını da gelir. Çünkü bağıntı belirli şartlar altında kendini tekrar eden bir durum demektir. Eğer ortada belirli şartlar altında kendini tekrar eden bir mekanizma var ise bunun bilgisine sahip olanlar o süreci yönetebilir, en azından sürece göre kendi konumlarını belirleyebilir. Küreselleşmenin dolayısıyla yönetilebilir bir olgu olup olmadığını sorgulayanlar sorunu bağıntı düzeyinde incelemektedirler. David Held benzer bir bakış açısıyla küreselleşmenin tanzim edilebilir olup olmadığını yöntemsel soru olarak kabul eder. (Held'in sorusu şöyle: *Can globalization be regulated?*) (Held 2000: 395). Bu soruyu sormanın temelinde yatan neden küreselleşmenin birbirine zıt sonuçları üretmesidir. Held'e göre küreselleşme tekil (*singular*) bir olgu olmaktan çok uzaktır. Dolayısı ile birbirinden ayrı hatta çoğu zaman zıt sonuçlar üretin bir süreç olduğu gibi bırakılmamalıdır. Aslında Held, küreselleşme tartışmasına yeni bir boyut katmaktadır. Bir anlamda küreselleşmeyi bireyin ve diğer aktörlerin ulaşamayacağı yüksek mevkiden; onu düzenlenebilen bir süreç haline getiren aşağıya indirmektedir. Bir anlamda Held, küreselleşmeyi sıradanlaştırır (*demystify*). Küreselleşme bizim aklımızın ermediği bir "hikmetler manzumesine" göre cereyan eden bir süreç değildir. O nedenle aktörler onu tanzim edebilir. Bir bakıma Held, küreselleşmenin epistemolojik bir birim olarak nesne ve olgulardan bağımsız nedenselliğini eleştiriyor. O zaman yapılması gereken şeyi tanımlamak kolaylaşıyor: Küreselleşmeyi tanzim etmek. Ancak Held çok ilginç biçimde küreselleşmeyi tanzim edecek yöntemin yeni bir kozmopolitan proje olduğunu iddia ediyor. Devlet gibi geleneksel otorite alanları küreselleşme karşısında aşınmıştır. Dolayısı ile yeni ortaya çıkan küresel alanı tanzim etmek için kozmopolitan bir müdahalecilik gerekiyor. Bu yeni yaklaşım liberal ekonomi merkezli yaklaşımlardan farklıdır. Held nihayet bir alternatif olarak yapılabilecekleri kısaca özetler: Serbest pazar ile ilgili kuralların yenilenmesi, yeni ekonomik koordinasyon biçimlerinin zarureti, kısa dönemli kar heveslisi uluslararası finans hareketlerinin tanzim edilmesi, yeni bir "Bretton Woods" sistemi şeklinde ticaret ve yatırım işlemlerinin

düzenleneceği, kontrol edileceği bir mekanizmanın kurulması. Şüphesiz Held'in listesindeki tanzim tedbirlerinin nasıl gerçekleşeceği konusunda ciddi sorular mevcuttur. Ancak Held'in tartıştığı konulardan bizim açımızdan önemli bir sonuç çıkmaktadır: Küreselleşme ile demokrasi gibi başka bir olgu arasında bağıntı aramak imkanı yoktur. Aksine küreselleşme tekil bağıntılardan bağımsız ve karmaşık sonuçlar üreten bir olgudur. Öyle ise bizler onu tanzim ederek bir zorunlu bağıntı meydana getirmeliyiz. Dolayısı ile Held'in önerdiği tanzim yöntemleri tartışılabilir ancak söylediği kuramsal olarak tutarlıdır. Bir benzetme ile Held, debisi hiçbir zaman kestirilemeyecek bir nehrin insanlar tarafından bentler, barajlar yapılarak elden geldiğince tanzim edilmesini istiyor.

Küreselleşmenin demokrasi bağlamında hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurduğu noktasında neredeyse entelektüel bir konsensüsten bahsetmek mümkün görünüyor. Ronaldo Munck, 2002 yılında yayımlanan bir makalesinde küreselleşmenin demokratikleşme bağlamında *Polanyici* bir anlamda "büyük dönüşüm" meydana getirip getirmediğini tartışmıştır. Munck, küreselleşmenin aynı anda bir olgu (burada demokrasi) üzerinde hem olumlu hem olumsuz sonuçlar ürettiğinin altını çiziyor. Munck'a göre asıl güçlü bağ kalkınma ve demokrasi arasındadır (Munck 2002: 11). Yazar burada bize Lipset'in çok daha önce belirttiği bir noktayı hatırlatıyor. Hatırlanacağı üzere Lipset'in demokrasinin ekonomik koşulları konulu makalesi çok tartışılmıştır. Lipset bu makalede demokrasiyi salt ideal bir hedef olmaktan çıkarır. Aksine demokrasi belirli maddi unsurlar bir araya getirilip inşa edilebilen bir olgudur. Sözelimi belirli bir güçte orta sınıf, kişi başına gelir, devletten bağımsız kendi ayakları üzerinde durabilen ikinci sektör (sivil toplum) olmadan demokrasi var edilemez. Yani demokrasi bireysel bir erdem olmanın ötesinde maddi bir inşadır. Lipset'in yaklaşımı bazı toplumları açıklamakta bizlere yöntemsel olarak yardımcı olur. İnsanların hemen hepsi demokrasi talep ettikleri halde ona neden sahip olamaz? Eğer bu insanlar ne istediklerini bilmiyorlar veya aslında demokrasiyi istemiyorlarsa neden ona sahip olamıyorlar? Sözelimi Suriye gibi demokrasi açısından büyük boşluklar olan bir ülkede muhtemelen halkın hemen hepsi demokrasiyi istemektedirler. Bu örnekte olduğu gibi isteğin ortada olmasına rağmen demokrasinin ortaya çıkmaması onu var edecek maddi alt unsurların yokluğundan kaynaklanmaktadır. Maddi alt yapıtaşları olmadan isteklerle demokrasiyi var etme imkanı yoktur. İşte Munck, küreselleşme bağlamında asıl sorulması lazım gelen konunun kalkınma olduğunu

belirtir. Bir anlamda Munck, küreselleşmeyi Lipsetçi bir nazariye ile ele alıyor. Ancak burada sorulması gereken bir soru daha karşımıza çıkıyor? Kalkınmanın varlığı (ya da Lipsetçi bakış ile bütün maddi alt unsurların varlığı) demokrasiyi muhakkak var eder mi? Buna eldeki veriler ışığında verilebilecek yegane cevap şudur: Maddi alt unsurlar demokrasiyi inşa etmek için birincil derecede zaruri yapıtaşları olmakla birlikte tek başlarına yeterli değildir. Demokrasinin bu bağlamda maddi-olmayan şartları da var. Sözelimi bir ülkede resmi bir ideolojinin olmaması maddi şartların yokluğu kadar önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle sözelimi kimilerine göre maddi unsurlara göreceli olarak haiz olsa bile resmi bir ideolojinin olduğu için İran'ın demokratikleşmesi önemli engellerle karşı karşıyadır. Munck bu tartışmadan hareketle kalkınma ve demokrasi arasındaki bağı da sorgular.

Bu bağlamda Munck, bazı önemli tespitler yapmaktadır. (i) Guillermo O'Donnell'in 1973 yılında siyaset biliminin pek çok alanında kullanılan ve hemen her yerde aynı tür pozitif korelasyon olduğu şeklindeki eğilimlere "evrenselci safsata" (*universalistic fallacy*) olarak isim koymuştur. Daha önce ifade edildiği gibi insanların böyle evrenselci bağıntılara inanması inançsal bir durumdur. Bu bağlamda Nasström'ün küreselleşmeyi hayali bir durum olarak nitelemesi yerindedir. Ancak bu tür arayışları besleyen entelektüel akımlar da unutulmamalıdır. Örneğin 1960'lardan beri Lerner'ci bir yaklaşım, bütün diğer dünyanın kalkınmak için Batıların yaptığını taklit etmesi gerektiğini belirtmektedir (Lerner, 1958). Batıdan gelen güçlü benzer entelektüel akımlar evrenselci bağıntı arayışını güçlendirmiştir. (ii) Diğer pek çok olgu da olduğu gibi küreselleşme bağlamında 1:1 bağıntı arayışı anlamsızdır. Aksine sosyal olgular karmaşık hatta çelişkili sonuçlar üretir. Ancak Munck de bütün bu izafiyet bolluğunun içinde elde kalan yegane somut ve belirli ölçüde belirgin faktörün ticaret olduğunun altını çizmektedir. Küreselleşme tartışması bu kadar revaçta değilken 1960'larda benzer bir tartışma dekolonizasyon ve demokrasi arasında yapılmıştır. Kolonyal yönetimleri Afrika, Ortadoğu gibi bölgelerde bütün sorunların kaynağı olarak gören doğru ama eksik bakış açısı, sömürgeciliğin sona ermesini bir altın çağın başlaması olarak yorumlamıştı. Ancak dekolonizasyon hemen hemen hiçbir eski sömürgeci demokrasiyi getirmemiştir. Hatta dekolonizasyon yabancı efendinin yerine yerli efendiye getirmiştir.

Ronaldo Munck, makalesinin başlığında da atıfta bulunduğu Karl Polanyi'nin "büyük dönüşüm" düşüncesinden yararlanarak içinde bulunduğumuz karmaşadan kurtulmak için bir yol tarifi yapar. Bir kere

dünya değişmektedir ve bunu inkar etmek anlamsızdır. İkincisi, içinde bulunduğumuz süreç –daha önce ifade ettiği gibi- evrenselci safsatalar ile anlaşılabilir. Bu tür safsatalar olguların değil siyasal inançların ve ideolojilerin gerektirdiği için benimsenmektedir. Karl Polanyi, İngiltere’de 19. yüzyılda büyük değişiklikler meydana getiren Endüstri Devrimi’nin sonuçlarını ele alan çalışmalarında karşılaştığı çelişki sonuçları açıklamak için çifte akım (*double movement*) olarak Türkçe’ye çevrilebilecek bir metaforu kullanmıştır. Buna göre sözü edilen dönem İngiltere’de hem ekonomik liberalizm hem de sosyal muhafazacılık aynı anda cereyan etmektedir. Tıpkı Polanyi’nin anlattığı dönemin İngiltere’de olduğu gibi günümüzde de böyle çifte akımlar vardır. Böylece Munck da evrensel bağıntı düşüncesini eleştirmektedir.

John D. Aram, küreselleşme üzerine tartışmaya ilginç bir boyut kazandırmıştır. Küreselleşmenin demokrasi ile ilişkisi bağlamında yapılan tartışmalar çoğu kez sosyal içeriklidir. Bizler demokrasi ve küreselleşme arasındaki bağın doğasını tartışırken topluma, insanlığa sonu gelmez referanslarda bulunuruz. Halbuki küreselleşmenin çelişen sonuçlar üretmesi tartışmayı sürekli sonuçsuz bir noktaya götürür. Aram ise bu sonuçsuz durumu çözebilecek bir katkıda bulunur. Aram, küreselleşmeyi toplulukları, ulusu, insanlığı ilgilendiren bir durum olmaktan ayrı düşünür. Bizler onu sürekli kütlelerle ilgili düşündüğümüz için onunla ilgili çeşitli genel geçer bağıntılar ararız. Halbuki çelişkili sonuçlar üreten bir olgu herkesle ilgili olamaz. Ancak herkesle ilgili aynı sonuçları veren bir olgu hakkında genel geçer bağıntılar tespit edilebilir. Böyle olmayan bir olgu için benzer genellemeler sürekli olarak yanlış olacaktır. Dolayısıyla böyle bir olgu ile ilgili önermeler *tekel* yahut *tikel* olmak zorundadır. Dolayısı ile küreselleşme ile ilgili önermeler “bazı” fonksiyon kümelerini içermektedir. Yani küreselleşme ile ilgili önermeler mantıksal olarak “bazı A’lar B’dir” $[(\exists x)(Ax \cdot Bx)]$ şeklindedir. Veya başka bir ifadeyle küreselleşme bağlamında “bütün A’lar B’dir” $[(x)(Ax \supset Bx)]$ şeklinde önermeler çıkarılamaz. Somut ifade ile “bazı küreselleşen ülkeler demokratikleşmiştir.”

Aram, böylece küreselleşmeyi bireyin kendisinin iyi olmasıyla ilgili bir ideoloji olarak tanımlar (Aram 1997: 968). Dolayısı ile küreselleşme ile ilgili önermeler –ki bunların bazıları küreselleşme ve demokrasi arasındaki ilişki üzerinedir- ancak “bazı” insanları/durumları içerebilir. “Bütün” insanları/durumları aynı şekilde içine alan bağıntılara buradan ulaşmak imkansızdır. Aram’ın tespitine göre bu yüzden küreselleşme

olgusunda sosyal düzen, kalkınma gibi konular ikincil önem taşımaktadır. İngiliz ve İskoç aydınlanmasında bireysel aşırılıkları dizginleyebilecek bazı mekanizmaların var olduğuna inanılmıştır. Kamuoyu yahut ahlak gibi mekanizmalar bireylerin sonu gelmez iştahlarını dizginler. Ancak küreselleşme sürecinde böyle paralel mekanizmaları oluşturmak son derece zordur. Çünkü küreselleşme devlet gibi belirli bir alana (*topoi*) bağlı kalmaz. Aram'ın haklı olarak hatırlattığı Bellah'ın *civic religion*'u önemli bir noktadır. Bellah, 1960'larda Amerikan toplumsal düzenini açıklamak için bu kavramı kullanmıştır. Bellah'a göre bu kavram hem bireysel talepleri ve toplumsal düzeni uzlaştıran kültürel bir forma işaret eder (Haynes 1998: 22). Küreselleşmenin getirdiği dizginlenemeyen hallerin böyle bir kültürel form ile düzenlenebileceğini düşünmek şüphesiz entelektüel olarak ilgi çekicidir. Aram, buradan yola çıkarak küreselleşmenin zorunlu kıldığı serbestilik ile doğa hukuku, Hıristiyan ahlakı gibi yapılar arasında çeşitli sentezlere gidilebileceğinden bahsetmektedir. Böylece sınırları net olmasa bile küresel yapı ile elimizdeki kültürel değerler arasında bir tür yeni değerler düzeni meydana getirilecektir. Bu düzen küreselleşmeyi mekanik bir süreç olmaktan çıkaracak ve insanlar üzerinde ahlaki bazı bilinç köprüleri oluşturacaktır.

Küreselleşme bağlamında diğer bir önemli tartışma da farklı bölgeler/gruplar arasındaki artan iletişimin ne tür sonuç doğuracağı ile ilgilidir. Bilindiği gibi Huntington, ünlü makalesinde küreselleşme ile farklı yerler arasında artan iletişimin insanların ben (*farklılık*) bilincini arttıracığını bunun da medeniyetler arası çatışmalara yol açacağını iddia etmişti. Böylece gruplar diğerlerinden farklı olduklarını daha belirgin olarak görecekler ve bu da onların birbirine daha çatışmacı biçimde olacağı anlamına geliyordu. Halbuki küreselleşme ile artan iletişimin tam tersine gruplar arası anlaşmayı ve dolayısı ile barışı sağlayacağını Habermas, Giddens gibi düşünürler de ifade etmiştir. (Habermas, bilindiği gibi karşılıklı anlayışı dayalı bir iletişim rasyonelitesine inanmaktadır.) Suzan Olzak ise yaptığı ayrıntılı saha araştırmasıyla çeşitli Amerikan şehirlerinde gruplar arası ilişkinin artmasının ırkçı çatışmaları arttırdığını göstermiştir (Olzak 1992). Dolayısı ile bu tartışmadan net bir sonuç çıkarmak mümkün görünmemektedir. Ancak şöyle bir çıkarsama da yanlısı sayılmayacaktır: İletişimin artması tek yönlü olarak belirli bir sosyal sonuç üretmez. Asıl önemli olan iletişimin artması ile aktarılan bilginin doğasıdır. Yani daha basit ifade edecek

olursak iletişim sürecinde önemli olan belirli bir şeyin “ne kadar aktarıldığı değil neyin aktarıldığıdır”.

Sonuç

Küreselleşme hep merkezi aktörlerin getirdiği değerler ve yeni yapılar olarak tartışılmaktadır. Burada çevrenin yeri ve rolü hakkında daha tutarlı bir bakış açısı gerekmektedir. Günümüzde kimi zaman sömürge döneminin yücelttiği antropoloji ve sosyoloji arasındaki iş bölümünü hatırlatacak bakış açılarından da kurtulmak gerekmektedir. Martin-Barbero, antropolojinin batılılar tarafından daha ziyade “ilkel” toplumları açıklamak için, sosyolojinin ise daha “gelişmiş” toplumları açıklamak için kullanıldığını yazmıştır. Antropolojik açıdan kültürel olan ile sosyolojik açıdan kültürel olan arasında kabul edilen “kolonyal” hiyerarşik ilişki küreselleşme bağlamında merkezin ve çevrenin kültürel yapıları arasında kurulmak isteniyor. Doğal olarak insanların küreselleşme ile ilgili algılamasını ilk olarak güç ilişkisi belirliyor. Amerikan hegemonyasını düşünmeden küreselleşmenin anlaşılamayacağı inancı bunun en tipik örneğidir. Ancak diğer taraftan küresel bir değer haline gelen Mevlana hayranlığı ve ilgisi de açıklanması gereken bir olgudur. Dolayısı ile ilk olarak altı çizilmesi gereken sonuç küreselleşmenin sabit, değişmez ve belirli yönlere doğru yüzünü dönmüş akışlarla açıklanmaması gerektiğidir.

Küreselleşmenin değer boyutunu inkar etmek mümkün değildir. Ancak küreselleşme ile ilgili bütün olumsuz önermelere rağmen burada sonuç olarak birey ve küreselleşme arasında enstrümental bir ilişkinin altı çizilmektedir. Küreselleşmeyi içinde evrensel bir bağıntı barındırdığı düşüncesiyle ele alanlar onunla idealist bir ilişki içine girmektedirler. Böylece küreselleşme ya savunulmakta ya da reddedilmektedir. Halbuki böyle bir bağıntı barındırmayan olgu olarak küreselleşme ile enstrümental bir ilişkiye girildiği zaman daha tikel önermeler ve bakış açıları bağlamında konu, yer ve zamana göre farklı tepkiler verilebilir. Böyle bir tikelci bakış aynı zamanda bireyin küreselleşme karşısında egemen konumunu korumaya yardımcı olur.

KAYNAKÇA

- Aram, John D., *Challenges to the Social Foundations of Capitalism in an Age of Global Economics*, Human Relations, Vol. 50, no.8 (Aug.1997), p.968
- Bacık, G. (2007) *Modern Uluslararası Sistem / Köken, Genişleme, Nedensellik*, İstanbul: Kaknüs
- Bacık, G. (2007a) *Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East The Cases of Kuwait, Jordan and Iraq*, New York: Palgrave Macmillan
- Barbero, Jesus Martin, *Identities: Traditions and New Communities*, Media, Culture & Society, Vol.24, no.5 (2002), p.622
- Cheah, Pheng, *Cosmopolitanism*, Theory, Culture & Society, Vol.23, no. 2-3 (2006), p.487
- Eichengreen, Barry and Leblang David. *Democracy and Globalization*, BIS Working Papers no. 219, (Dec., 2006), p.17
- Frank, A.G. (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, Berkeley: University of California
- Freund, B. (1984) *The Making of Contemporary Africa The Development of African Society since 1800*, Bloomington: Indiana University Press
- Giddens, A. (1988), *The Third Way*, Cambridge: Polity Press
- Gong, G. (1984) *The Standard of "Civilization" in International Society*, Oxford: Clarendon Press
- Habermas, Jurgen. (2001), *The Postnational Constellation*, Cambridge: Cambridge MIT Press, pp. 71-76
- Haynes, Jeff. (1998) *Religion in Global Politics*, London: Longman, p.22
- Held, David, *Regulating Globalization? The Reinvention of Politics*, International Sociology, Vol.15, no.2 (Jun. 2000), p.395
- Hurd, Ian, *Legitimacy and Authority in International Politics*, International Organization, Vol. 53, No. 2 (Spring, 1999), pp. 379-408
- Kamal Pasha, Mustapha. *Predatory Globalization and Democracy in the Islamic World*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 581, Globalization and Democracy (May, 2002), pp. 121-132
- Kazemzadeh, Masoud. *Teaching the Politics of Islamic Fundamentalism*, Political Science and Politics, Vol.31, no.1 (Mar., 1998), pp.52-59

- Leezenberg, Michiel, *Interview Soroush: Enlightenment & Philosophy in Islam*, ISIM Review 20, (Autumn 2007), p. 36
- Lerner, David. (1958), *The Passing of Traditional Society*, New York: Free Press
- Munck, Ronaldo, *Globalization and Democracy: A New "Great Transformation"?*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 581, Globalization and Democracy (May, 2002), p. 11
- Nasström, Sofia, *What Globalization Overshadows*, Political Theory, Vol. 31 no.6 (Dec. 2003), p.809
- Olzak, Suzan. (1992) *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*, Stanford, CA: Stanford University Press
- O'Rourke, Kevin H. and Williamson, Jeffrey G., *When Did Globalization Begin?*, April 2000, NBER Working Paper No. W7632
- Putzel, James. *Globalization, Liberalization and Prospects for the State*, International Political Science Review 26, no.1 (2005), pp.5-16
- Shetl, D.L. *Democracy and Globalization in India: Post-Cold War Discourse*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol.540, No.1 (July 1995), pp. 24-39
- Thayer, Bradley A., *Bringing in Darwin: Evolutionary Theory, Realism, and International Politics*, International Security, Vol. 25, No. 2 (Autumn, 2000), pp. 124-151
- Tilly, Charles, *Globalisation Threatens Labor's Rights*, International Labor and Working Class History, (Spring, 1995), p. 4
- Wallerstein, I. (1979) *The Capitalist World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press
- Wendt, Alexander. (1999) *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press
- Yurdusev, A. N. (2003) *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach*, New York and Hampshire: PalgraveMacmillan